Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл
ДЕКАБРЬ
7
ЧЕТВЕРГ
№287 (9055).
Өртээ 2 көп.

Чили Республиканың президентизиниң Москвада келгени

Чили Республиканың президентизи Сальвадор Альенде Госсенс ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын өзугаар декабрь 6-да Москвада албанның аян-чоруун кылып чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, албанның өске-даа кижилери Чили Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары кинскээн Внуково аэродромга С. Альендени болгаш ооң кадайын уткуп чеде бергеннер.

Чилиниң Коммунистиг партиязының Чиргине секретары Луис Корвалан уткаанварның аразында база турган.

Ужудуушкун шөлүнге Чепсектиг Күштерниң үш хевирлериниң — чадаг шериглериниң, ужудукчуларның болгаш дазайжыларның хүндүлүг таныылын чыскааган, ийи чурттун күрүне гимнерин күүсеткен.

С. Альенде биле Н. В. Подгорный совет дайынчыларының чыскаалын эргип көргеш. Москваның ажылчы чоннарының төлөөлекчилери аэродромга барып, хүндүлүг аалчыга байыр чедирип турганнар.

(СЭТА).

Ж. Помпиду Москвага келир

Франция Республиканың президентизи Ж. Помпиду Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Л. И. Брежнев-биле ужуражып, беседалажыр дээш 1973 чылдың январь 11-12-де Совет Эвилелинге албан ужурунда эвес кыска хуусаалыг аян-чорук кылып келир.

(СЭТА).

1973 чылда чер ажылының тараа болгаш өске-даа продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында

СЭКП ТК-НЫҢ, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ, ВЦСПС-ТИҢ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаатканы болза:

1. Көдээ ажыл-агыйның тараа болгаш өске-даа бүгү продуктуларын бүдүрерин, белеткээрин улам көвүдедир хүлээлгелерни алган, 1973 чылда чер ажылынга бүдүрүлгениң бедик көргүзүглериг чедип алыры дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын организастаар деп кыйгырыг үндүрген Краснодар крайның колхозчуларының, совхозтар ажылчыннарының, көдээ ажыл-агыйның механизаторларының, тускай эртемнигларының, бүгү ажылдакчыларының эгелээшкинин чүүлдүг деп санаар.

Ажылчы чоннарның чаагай амыдыралын улам бедидерибиле СЭКП-ниң XXIV съездиниң тургускан сорулгаларын шиитпирээринге көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедирин эң чугула ужур-дузалыг деп үнелеп көргеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга, чер ажылының культуразын бедидеринге, черни химижидеринге болгаш мелиорастаарынга, техниканы эң эки ажыглаарынга, эртемниг чедишкиннерни, мурнакчы дуржулганы чер болганга нептередиринге, колхоз, совхоз бүдүрүлгезиниң өскедаа бүгү курлавырларын мобилизастаарынга үндезилээш, 1973 чылда тараның, картофельдиң, ногааның, хөвеннің, чигир свёкланың, үс, мал чеми, өске-даа бүгү культураларның чаагай дужуттерин, ниити чыылдазын алыры дээш колхоз, совхоз, бригада, звено бүрүзүнге, көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң ортузунга эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының, обкомнарының, округкомнарының, хооркомнарының, райкомнарының, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, ажылчы чоннар депутаттарының край, область, округ, район Советтериниң күүскомнарының, партия, профсовилел, комсомол организацияларының политиктиг организакчы ажылды чорудары, дайынчы социалистиг чарышты калбартыры эргежок чугула.

Улус ажыл-агыйының планнарын, бүгү көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни колхоз, совхоз, район, округ, область, край, республика бүрүзүнүң ажыр күүседири, экономиканың эң эки түңнел көргүзүглерни чедип алыры дээш демисел социалистиг чарышка кол чүүл болган турар ужурлуг.

Социалистиг чарышты түгле коллективтериң ниитинге эвес, харын звеноларының, бригадаларының, ажыл-агыйларының, районнарының, областарының, республикаларның аразынга база калбартыры эргежок чугула. Хыналдаларны доктаамал чорудары, түңнелдерни үндүрүп турары, чедип алдынган түңнелдерни чонга чарлап дыңнадыр турары болгаш деңнелгелиг болдурарын хандырары база эргежок чугула.

Улус ажыл-агыйының планнарын, тараа болгаш өске-даа бүгү культураларның дүжүдүн бедидер, оларны бүдүрер, күрүнеге садар база көдээ ажыл-агый продуктуларының бот-үнезин чиигедир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседириңге эң бедик көргүзүглерни чедип алган республикалар, крайлар, областар, национал округтар, районнар, колхозтар, совхозтар, салбырлар, бригадалар биле звеноларны Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилер деп саналдыр деп доктаадыр.

2. Чер ажылынга эң бедик түңнелдерни чедип алганы дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилерни шаңнаары-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир 350 Кызыл тугун тургузар. Олардан:

— эвилелдешкен республикаларны шаңнаар — 7 Кызыл тукту 50 муңдан 150 муң рубль чедир түңнүг шаңнал-биле катай тыпсыр;

— автономнуг республикаларны, крайларны болгаш областарны шаңнаар — 4 Кызыл тукту 25 муңдан 75 муң рубль чедир түңнүг шаңнал-биле катай тыпсыр;

— районнарны болгаш национал округтарны шаңнаар: — 300 Кызыл тукту 5 муңдан 15 муң рубль чедир түңнүг шаңнал-биле катай тыпсыр;

3. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилерни — колхозтарны, совхозтарны болгаш өске-даа күрүне ажыл-агыйларын шаңнаары-биле ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдериң ажылчын, албан-хаакчыларының профовилел ТК-зының 3000 Кызыл тугун, ССРЭ-ниң Аш-чем үлетпүрүүнүң министерствозунуң, Аш-чем үлетпүрүүнүң ажылчыннарының профовилел ТК-зының 60 Кызыл тугун тургузар. Ол кызыл туктар-биле шаңнаткан ажыл-агыйлар ооң-биле чергелештир ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Аш-чем үлетпүрүүнүң министерствозунуң доктааткан чурумун өзугаар тыпсыр шаңналдарны (автобустарны, санитар болгаш өске-даа автомашиналарны) база алыр.

4. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилээшнери — звеноларны, бригадаларны, колхоз, совхоз салбырларын шаңнаары-биле ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдериң ажылчын, албан-хаакчыларының профовилел ТК-зының Хүндүлел бижиин база ССРЭ-ниң Аш-чем үлетпүрүүнүң министерствозунуң, Аш-чем үлетпүрүүнүң ажылчыннарының профовилел ТК-зының Хүндүлел бижиин тургузар савалды чүүлдүг деп көөр.

Көдээ ажыл-агый органнарының, ССРЭ-ниң аш-чем үлетпүрүүнүң чер-черде органнарының, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның профовилел комитеттериниң шиитпирин өзугаар ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, ССРЭ-ниң Аш-чем үлетпүрүүнүң министерствозунуң, Көдээ ажыл-агыйның болгаш белеткелдериң ажылчын, албан-хаакчыларының профовилел ТК-зының, Аш-чем үлетпүрүүнүң ажылчыннарының профовилел ТК-зының өмүнээзинден ол Хүндүлел бижик-биле шаңнаар.

5. Эң эки көргүзүглерни чедип алган комсомолчу-аныяктар коллективтерин шаңнаары-биле ВЛКСМ ТК-ның 6000 вымпелин тургузар.

Эвилелдешкен республикаларның комсомол ТК-ларының, комсомол крайкомнарының болгаш обкомнарының шиитпирин өзугаар ВЛКСМ ТК-ның өмүнээзинден ол вымпелдер-биле шаңнаар.

6. Республикага, крайга, области эң эки көргүзүглерни Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чедип алган звеноларны, бригадаларны, салбырлар коллективтерине, чер ажылының мурнакчыларына хамаарыштыр республика, чеч-чер бюджеттериниң күсели-биле моральдыг база материалдыг боттуг шаңнал-мактаалды тыпсыр хемчеглерни доктаадып бээрин эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниңе, обл (край) күүскомнарга, профовилел, комсомол, көдээ ажыл-агый органнарынга дагзыр.

7. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдерни көдээ ажыл-агый чылы, дүжүт ажаан алыры болгаш белеткелдер доозулганда үндүрер.

8. 1973 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга эң эки түңнелдерни чедип алган болгаш чаагай дужуттерни өстүрүп үндүреринге, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерни, күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле планнарны, социалистиг хүлээлгелерни күүседириңге ажыл-ишчи эрес-маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээн каргүскен чер ажылының ажылдакчыларын база көдээ ажыл-агый продуктуларын чогуур ойунде хүлээп алырын, дажыглаарын, болбаазырадып ажылдаарын хандыргаң, транспорт, белеткел организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң ордениерин, медальдары-биле шаңнаары-биле эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының, обкомнарының, эвилелдешкен, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарның, облкүүскомнарның, профовилел, комсомол органнарының саналдан киирерин өөнүүзүүр.

9. Ховударның ажыл-ишчилериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының чоруп турарын калбаа-биле чыыдарын болгаш мурнакчы дужулганы нептередиң, пропагандалаарын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга, райкомнарынга, төп, чер-чер солунналарының, журналдарының, телевидение, радио дамчыдылгазының редакцияларынга дагзыр.

* * *

Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, көдээниң механизаторлары, тускай эртемниглары, аныяктары — көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчылары бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идеңкейлиг киржир, 1973 чылда дужуттуг бедидериңе, тараа болгаш өске-даа бүгү культураларның ниити чыылдазын улгаттырарынга, мал ажылын чем-биле хандырарынга, улус ажыл-агыйының планнарын, күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүседириңге улуг чедишкиннерни чедип алыр деп ылан бүзүрелдиң СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС, ВЛКСМ ТК-лергейлеп тур.

ЮБИЛЕЙГЕ ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Совет Социалистиг Республиканың Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнуң байырлалынга чедир ам санныг хонуктар арткан. Ол байырлалды күш-ажылчы белектер-биле уткуур сорулга-биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң эзлчеглериниң, бригадаларының тус-тус кижилериниң аразында социалистиг чарыш калбарган.

Он бир айларның түңнелиби-биле алырга Төп электростанцияның ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары мурнуку одуругда чоруп турар. Бо коллективте бистиң Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы булуңнарындан келген 25 нацияларның оолдар, уруглары демниг ажылдап, он бир айларның иштинде 24100 муң киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер хүлээлгезин 130 хуу күүсеткеш, чыл планын ыракта ажыргаш, 7 миллион киловатт-шак электроэнергияны планындан ажыр берген. Чылдылга энергиязының чыл планын ноябрьның төнчүзүнде 105 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 12 хуу өскен.

Электростанцияның ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары «Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтер аразында социалистиг чарыжынга ийиги, үшкү кварталдарда бирги черни алгаш, комбинаттың шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Коллективте үени мурнаан шалыпчыларның саны хөй. Оларның бирээзинге электростанцияда кол башкарылга чериниң дежурныйы Екатерина Егоровна Кукшаловаңы хамаарыштырып болур. Ол ак сеткилдиг, кызыман ажылы-биле эш-өөрүүнүң хүндүткелин чаалап алган мурнакчыларның бирээзи.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: электростанцияда кол башкарылга чериниң дежурныйы Е. Е. Кукшалова ажыл үезинде.

Авторнуң фотозу.

Күш-ажылчы чедиишкин

САМАГАЛТАЙ. (Телефонбиле). Самагалдайның «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары юбилейлиг чылды чедишкиннериг доозуп турар.

Олар бо чылын 249 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планныг тургаш, 266 муң чедирип, бердинген даалганы хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Бүдүрүлгеге күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиддип, социалистиг чарышты ишчилериң ортузунга дээштиг организастаанының түңнелинде онаалганы ажыр боттандырып шыдаан.

Каттыжыышкын бо чылын 85 тракторну, 76 автомашинаны, 210 моторну септеп, планын ажырган. Автомобиль моторлары септээр цехтиң ажылчыннары эки ажылдап, социалистиг чарыштың типилекчизи болуп турар.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары каттыжыышкында хөй. Тергиннеринге септекчилер Борбай-оол Төмүр-оол, Серен-оол Дижит, дарган Антон Иванов, токарь Мөнге Юша хамааржыр.

«Сельхозтехниканың» чолаачылары багай эвес ажылдаан. Олар чыл планын ажыр күүсеткен. Чолаачылар Василий Семишов, Кыргыс Далай-оол хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының хереклериниң талазы-биле эргелелин тургузар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **ДОКТААДЫРЫ БӨЛЗА:**

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыының хереклериниң талазы-биле эргелелин тургузар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы

Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары

К. БУДУК-ООЛ.

КЫЗЫЛ хоорай,
1972 чылдың декабрь 6.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИ—НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Республиканың ховуларының ажыл-ишчилери бо чылын тараа болгаш мал чемин культураларның багай эвес дүжүдүн өстүргеп. Ооң иштинде «Өөк», «Межегей», «Тиилелге», «Көк-Тей», «Саян» болгаш чамдык өске-даа совхозтар 13-тен 20 центнер чедир дужуттуг гектар бүрүзүнден алганнар. Республиканың совхозтары бо чылын ниитизи-биле 184,8 муң тонна тараны бастырып ап, күрүнеге 82,6 муң тонна тараны садып, боттарынга четчир санныг үрезинни уруп, мал чеминге хереглээр тараа-биле бүрүн хандыртынган.

Ам совхозтарның ховуларының ажылдакчыларының кол сорулгазы болза, келир чылдың дүжүдүнге эки шынарлыг, сорттуг үрезиннерни белеткээр болур. «Бурунгаар», «Межегей», «Сут-Хөл», «Элегес» совхозтарның удуртукчулары болгаш кол агрономнары үрезинни белеткеп алырынга улуг кичээнгейни салып турарлар. Декабрьның эгезинде медээни өзугаар алырга, ол ажыл-агыйлар бүгү үрезининиң 92—93 хуузун чажар шынарынга чедир арыглап белеткээн, ыначаарга ооң 75—80 хуузу бирги база ийиги класстың үрезини болуп турар. Ук совхозтар үрезинни арыглаарынче болгаш сорттаарынче ажаан алыышкын үезинде-ле эгелеп кирген болгаш ам бүгү үрезинни сорттаарын дооэуп турар. Ында тараа арыглаар механизастаттынган бүгү пунктуларны, тараа арыглаар нарын машиналарны бүрүү-биле үрезин арыглаарынга ажыглаан. Үрезинни сорттаарының графигин болгаш эзлчег бүрүзүнүң кылыр ажылының онаалдазын тодаргайлап берген. Машиналарның ажылын доктаамал контрольдап, оларның техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде кылып турар. Сорттаттынган үрезинни күрүненің үрезин инспекциязынга чогуур үезинде чедирип, хынадып турар. Үстүнде айыткан совхозтар үрезинниң сорттуг шынарынга онза кичээнгей салып, үрезиннерин чаартыр талазы-биле хемчегни ам ап турарлар.

Ынчалза-даа республиканың чамдык совхозтары үрезинни белеткээринге шоолуг кичээнгей салбайн турарын айтыры эргежок чугула. Чижээ, «Барлык», «Шекпээр», «Чыраа-Бажы», «Күш-ажылдың хостуу», «Найырал», «Россия» совхозтар үрезинни арыглап белеткеп алырын чыл бүрүзүнде-ле чымынай часкы тарылгага чедир узамдыктырып, ооң уламындан делгем шөлдерге кондициялыг эвес үрезинни чажып турарлар. Ынчангаш ол совхозтар бо чылын гектар черден тараа культураларының чүгле 3-тен 8 центнер дужудун алганы таварылга эвес. Бо дээрге үрезинни болур-чогуурубиле белеткеп албаанының, кондиция чок үрезин чажып турарының уламындан болган.

Республиканың совхозтары ам чазын чажар культураларның үрезинни 36,7 муң тоннаны уруп алган азы план 101,1 хуу күүсеттинген болуп турар. Ниити сан-көргүзүг ындыг турзажок, үрезин уруп белеткээринің планын күүсетпээн совхозтар база бар. Чижээ, «Торгалыг», «Тес-Хем», «Тоора-Хем», «Ак-Туруг» болгаш «Шивилиг» четчир санныг үрезинни уруп албаанвар. Ынчаарга үрезин-биле хандыртынарының болдунар аргазы ол ажыл-агыйларда бар. Республиканың артык үрезиниг өске совхозтарындан үрезинни сөөртүп алырын организастаар херек. «Ак-Туруг» совхоз «Тиилелге» совхозтан 400 тонна үрезинни сөөртүп алыр ужурлуг, ынчалза-даа ооң 300 тонназын сөөртүп алган. «Найырал» совхоз «Элегестен» 540 тонна арбай үрезинни амдаа сөөртүп албаан. Ол шыкаы «Большевик», «Тес-Хем» совхозтар өске ажыл-агыйлардан үрезин сөөртүп алырын багай чорудун турар.

Үрезини четпес совхозтарның удуртукчулары улуг соок дүшкелекте үрезинни өске черлерден сөөртүп алырын организастаарынче, ону чажар шынарынга чедир арыглап алырынче кичээнгей салыры эргежок чугула.

Күрүненің үрезин инспекциязының үрезиннериниң шынарын хынап көргениниң түңнелдерин өзугаар алырга, республиканың совхозтарында үрезиннериниң 45 хуузу боктуунун талазы-биле, 38,5 хуузу үнериниң талазы-биле база 13 хуузу өл-шыгының талазы-биле ам-даа кондициялыг эвес болуп турар. Бо талазы-биле байдал ылаңгыя «Барлык», «УТКА 25 чылы», «Россия», «Сукпак», «Тыва», «Тес-Хем», Жданов аттыг, «Алдан-Маадыр» болгаш өске-даа совхозтарда багай. Ол черлерде бүгү үрезин боктуунун талазы-биле кондициялыг эвес.

Үрезин материалын бүрүнүбиле арыглап ап болурунун болдунар аргазы совхоз бүрүзүнде бар. Тараа арыглаар механизастаттынган пунктулар, нарын машиналар совхозтарда четчир. Ынчангаш үрезин тараны арыглаары-биле ажылды чангыс-даа хүн соңгаарластайын, бүгү арыглаар машиналарны хөделдирер, ажылды ийи эзлчег-биле организастаар, тараа сөөртүр машиналар-биле четчир санныг кылдыр хандырар, бо чугула ажылды удуртур харысалгалыг кижилерни тургузар херек. Ооң-биле чергелештир арыглаттынган үрезинни районнарда күрүненің үрезин инспекцияларынга чогуур үезинде хынаттырган турар ужурлуг.

Бо чугула ажылды бедик шычарлыг кылдыр дүргеп доозар дээш, үрезин арыглаашкынында ажылдап турарларның ортузунга чарышты калбартып, тайылбыр-массалыг ажылды күштелдирер хүлээлгелиг.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
республикада совхозтарның бүдүрүлге каттыжыышкынының начальнигиниң орлакчызы.

Беш чыл планының үшкү чылында хөй тараа дээш

КРАСНОДАР КРАЙНЫҢ КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРИНИҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнуң бүдүүлүнде Краснодар крайның бүгү көдээ ажыл-ишчилери 1973 чылды көдээ ажыл-агыйны улам көдүрериниң чылы кылыр дээш тарааны, чигир свёклазын, тарымал тоорукту, ногааларны, мал чеми культураларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын, а ол ышкаш мал ажылының продукциязын бүдүрүп үндүрерин улам көвүдедир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, чаа бедиткен хүлээлгени алганын парлалгага мооң мурнунда дыннаткан болгай.

Крайның көдээ ишчилери 1973 чылда тарааның ниити чыылдазын 8,5 миллион тонна чедирер болгаш гектардан-на 36-дан эвээш эвес центнер дужуттуг ажаап алырын хүлээнип турарлар. Чамдык ажыл-агыйлар 50 болгаш ооң-даа хөй центнер тарааны гектардан алырын хүлээлгеде айтып турар. Ол ышкаш 1973 чылда күрүнеге 4 миллион тоннадан эвээш эвес тарааны садарын олар хүлээнген.

Усть-Лабин районунуң «Кубань» колхозунда эш М. И. Клепиковтуң бригадазы гектардан-на 60 центнер; Курганин районунуң «Кавказ» колхозунда эш А. В. Черепанованың бригадазы — 55 центнерни; Абинск районда «Искра» колхозта В. А. Колесниковтуң звенозу — 70 центнер риститі; В. Я. Нервицкийниң звенозу — кукурузаның үрезинни — 60 центнерни; В. Н. Антохинниң звенозу — 55 центнерни ажаап алырын хүлээнип турар.

Краснодар крайның көдээ ишчилери үнүш ажыл-агыйының талазы-биле, эң ылаңгыя свёкла, тарымал тоорук болгаш өске-даа культураларының дүжүдүн улгаттырар талазы-биле тодаргай хүлээлгелерни алганнар.

Крайның механизаторлары көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин февраль 15-те, а тараа ажаап алыр техниканы—июнь 1-ге чедир бүрүн септеп доозар деп хүлээнгеннер.

Кышкы үеде 15 муң механизаторну өөредип, белеткээр. Мелиорацияны крайга улам хөгжүдүп, калбартыр болгаш 1973 чылда бүгү тараа шөлдерин колдуунда суггарылгаже шилчидер.

Мал ажылының талазы-биле хүлээлгезинге крайның ажыл-агыйлары мал чемин көвүдедириңче улуг кичээнгейни салып турар. 1973 чылда күрүнеге 442 муң тоннадан эвээш эвес мал болгаш куш эъдип, 1163 муң тонна суттуг, 775 миллион куш чуургазын, 5 муң тонна дүктү садарын хүлээлгеде айтып турар.

Белеткел органнарының, тараа хүлээп алыр черлериниң ажылдакчылары база-ла социалистиг чарышка киржип, чогум чүүү кылырын айтып турарлар.

Үлетпүр, транспорт, сут ажыл-агый черлериниң ажылдакчылары көдээ ажыл-агыйны хандырарының талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин база ажылдап кылганнар.

Чер болгаш мал ажылын хөгжүдер талазы-биле массалыг походту эгелевишаан, Краснодар крайның көдээ ажыл-агыйының ишчилери Ставрополь крайның, Ростов болгаш Крым областарның тараажыларын болгаш көдээ ишчилерин социалистиг чарышка киргирип турар.

Кубаньның ажыл-ишчилери беш чылдың үшкү чылында тараа болгаш өске-даа культураларның бедик дүжүдүн өстүрер, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседириңге төлептыг салыышкынны киирерин СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитедиңе, Совет чазакка бүзүреткеннер.

ЧАРЫШТЫҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Бистиң улуг Торээн чуртувустуң улустарының чаңгыс эвиниң, найыралының байырлалы — ССРЭ-ниң тургустуганыындан бээр 50 чыл оюн демдеглээринге чедир кыска үе арткан. Республиканың көдээ ажыл-ишчилери бо хүннерде бүгү совет кижилербиле дөмей бо улуг байырлыг күш-ажылчы чедиишкиннербиле уткуур дээш, күженнишкиниг ажылдап турар. Бо чылдың эгезинде кижи бүрүзү, колхозтарның, совхозтарның коллективтери ССР Эвилелиниң 50 чылынга алдар болдурган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин боттарынга алганнар.

Көдээниң ажыл-ишчилери бо чылын эки ажылдааннар. Он айларда күрүнеге сүт садарының планы 104,4 хуу, эттти—95,4 хуу, а дуктүн чыл планы күүсединнген.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер дээш, районнарның аразында социалистиг чарыштын үшкү кварталда түңнелин ёзугаар СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун Таңды район чаалап алган. Ук районда ниитиниг малынга четчир санныг чем-суурну тургузуп, кыштаглаашкынга белеткел үеинде 21 бригаданы үүп, оларның аразынга чарыштыг дээштиг организастаанындан бүгү малчыннар белен кыштагларда барган. Бо хүннерде 1-2 айның мал чеминиң курлавырын кыштаг бүрүзүнге тургузары-биле тускай звеноларны организастаан. Малда ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалды тургузар хемчеглерни ында ап чорудуп турар. Чоокта чаа малчынарже район төвүнден специалистерниң, кижи эмчилериниң, лекторларның тускай үүүшкүүнүн кылганы кыштаглаашкында кандыг четпестер барын тодарадып, улуг дузаны чедирген. Амгы үеде ажыл-агый бүрүзүнде чарыштыг улам дээштиг болдурарының немелде хемчеглерни ажылдап кылып турар.

Бо чылын боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин «Тиилелге», «Кызыл-Тук», «Бурунгаар», «Тоора-Хем», «Алдан-Маадыр» совхозтар, Таңдының «Революцияның чалбыжы», Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы», «Коммунизмче орук», Бай-Тайганың «Мурнакчы», Мөңгүн-Тайганың «Малчын» колхозтары чедиишкиниг күүседип турар. Ол ышкаш сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының хөй нуруузу боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседип турарлар.

Партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң «1972—1973 чылдарның кышкы үеинде мал продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» доктаалын бистиң республиканың малчыннары таныжын көргеш, боттарының аргаларын санап, чаа курлавырларын ажыглаарынче улуг кичээнгейни салып, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турар.

Ук доктаалды ажылчы чонга таныштырар талазы-биле ажылдарны совхозтарда ажылчын, колхозтарда профэвилел комитеттери, ында партия организацияларының удуртулгазы-биле чорудуп турар. Бо талазы-биле ажылды «Элегес», «Саян», «Улуг-Хая», «Кок-Тей» совхозтарның ажылчын комитеттери өйшаанда чорудуп эгелээни мактанчыг. Бии-Хемниң «Кызыл-тараачын», Каа-Хемниң «Тиилелге», Таңдының «Революцияның чалбыжы», Мөңгүн-Тайганың «Малчын» колхозтарның профкомнары ол доктаал-биле таныштырылганы чорудуп, малда ажылдап турар кижилерниң, тускай эртемниглерниң бот-идепкейин көдүрер, оларның бот-харыысалгазын бедидерин профэвилел комитеттери-биле катышкан хуралдарынга чугаалажып, социалистиг чарыштыг чаа доктаалга дүүштүр организастаан.

Бо доктаал-биле Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының ажылдакчылары таныжын көргеш, Бүгү-эвилел чарыжынга киржип, кышкы үеде инек бүрүзүнден саалдаңы кудулатпас, мал чеминге камналганы тургузуп, инектерни чылыг сүт-биле хандырып, бызааларга четчир кылымал сүттү берип турган, күрүнеге сүт дужаарын көвүдедирин хүлээнгеннер. Ол ышкаш «Элегес» совхозтуң Каак фермазының ажылчыннары ук доктаал-биле таныжып, көргеш, чүгле сүт бүдүрерин, ону күрүнеге садарын көвүдедир эвес, харын-даа материалдыг чарыгдалдарның камналгазын, эдилелин эки-жидип, мал чемин чөп ажыглап турган, саган сүттүң бот-үнезин чиигедирин хүлээнгеннер. Ол ферманың ажылдакчылары эрткен он айларда 60 муң ажыг рубльди камнап ап, сүт бүдүреривин база садарының планын ажыр күүсеткеш, совхозта фермалар аразында шилчип чоруур Кызыл тукту чаалап алган.

Кыштан хойну хүр ажырып, оон алыр продукцияны көвүдедир, мал төлүн менди алыр талазы-биле хемчеглерни партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалынга дүүштүр «Алдан-Маадыр», «Тиилелге», «ҮТКА 25 чылы», «Тээли» совхозтарның, Эрзин районнуң «Чаа орук», Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы», Мөңгүн-Тайганың «Малчын», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозтарның хойжу бригадалары ажылдап кылып, тус-тус кижилер боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, оларны амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдарны чорудуп эгелээн.

Үстүнде ады киргеи ажылчын база профэвилел комитеттери социалистиг чарышка шылгараан кижилерни шаңнап-мактаарының аргаларын кыштаглаашкынның үелеринге дүүштүр ажылдап кылган. Ук ажылды чорударда совхозтарның дирекция, колхозтарның баштаар черлери-биле кады, ферма ажылдакчыларының мал, кыштаглаашкынында ажылдап турар бүгү кижилерниң боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин күүседиринге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче улуг кичээнгейни салып турар. Колхозтарның, совхозтарның сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының, тус-тус мал ажылдакчыларының хөй нуруузу боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип турза-даа, оларның аразында боттарының сөзүнге ө болбайн баар коллективтер бары хараааныгыр. Оларга «Тес-Хем», «Барлык», «Дөңгерезин», «Тыва» совхозтарны, Өвүр, Эрзин районнарның колхозтарын киирип болур.

Бай-Тайганың ажыл-агыйлары күрүнеге садар малының деңзизин эрткен чыл-биле деңзээрге, малдың баш санынга онааштыр 20 килограмм, Мөңгүн-Тайганың —32 килограмм кудулаткан. Оон чылдагааны малды ацгы-аңгы коданнарга үүп, оларны семиртир ажылды багай чорудуп келгеннде. Чамдык ажыл-агыйларда чеминиң камналгазы багай организастаттынган. Ону эдер талазы-биле дарый хемчеглерни алыры чугула.

Ам тоску беш чылдың ийиги чылы доостурунуң кырында келген. Профэвилел организациялары бо ажылагый чылының түңнелдерин шыңгыы анализтеп, социалистиг хүлээлгезин күүсетпээн кижилер, ферма, бригада бүрүзү-биле тускай ажылды чорудуп, оларның чылдагаанналарын илередип, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң доктаалынга дүүштүр социалистиг чарыштыг дээштиг организастаар хүлээлгелиг. Социалистиг чарыштың түңнелдерин өйшаанда үндүрүп, материалдыг болгаш моральдыг идиг берииишкиннерни көдээ ажылагыйның экономиказын көдүрүрүнче угландырар ужуррлуг.

А. СОТПА.

Көдээ ажыл-агый, белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы.

Беш чылдың кижилери

ЧЫРААА-БАЖЫНЫҢ ЧОРГААРЛАРЫ

ХОЙЖУ

Седен Ундаевич Куулар мурнакчы хойжуларның бирээзи. Ол ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур малчыннарның ортузунга калбарган социалистиг чарышка тиилекчи бооп шылгарааш, төрүүр 303 хоюндан 326 хураганы онча-менди камгалап алган.

— Өвүр чарыктың аар ийиндеи эгезин алгаш, арыг чараш үүү-биле кыңгырткайдыр ырлажып, чаржып бадып чыдар шапкын Хемчикче агып киргеи Чыргакылар — малчыннар ораны. Бо-ла мынчаар он сес чыл улаштыр ниитиниң малын өстүрүп келдим. Төрээн совхозумнуң хөгжүлдезинге эвээш-бичии-даа бол, үлүг-хуумну киргеннимге өөрүп чоруур мен—деп, С. У. Куулар чугаалаар.

— Дуржулгалыг хойжу улуг юбилейге алдар кылдыр 18 тонна сигении, 12 тонна көк суланы кезип болгеш, кыштаанда соортүп чедирген. Кыска белен малчын бо —деп, совхозта партком секретары Г. Ч. Канчыыр-оол кадарчызынга чоргаарлавыр.

БЫЗАА АЖААКЧЫЗЫ

Коммунистиг күш-ажылдың бедик адын эдилээн Шык-Бажы сүт-бараан фермазының турар чери мал семиртилгезинге, оон продуктулуун бедидеринге дыка таарымчалыг.

Коллективте мурнакчыларның саны чылдыс-на көвүдеп, чаа-чаа аттар илереп турар. Чижээ, бо фермаңың бызаа ажаакчызы Бопук-Кара Хомушкунуң ажылы макталга толептиг, оскелерге үлегер.

Юбилейлиг чылдың эгезинде Б. Хомушкуга 46 бызаа бижыглаттынган. Бир бызаадан хонукта алыр немелде деңзи 600—700 грамм чедип турары — эткүр, сүткүр инек малды өстүрүп, көвүдедир дээш хүн бүрүнүң ажаалдахайгааралын эжиктиниң херечизи болур.

СААНЧЫ

Татьяна Доңгак школачы чорааш-ла малчын боор деп бижыы-биле шиитпирлеп алган. Ол 1968 чылда ог-бүле туткаш-ла, комсомолчу путёвка ёзугаар хой хүлээп алгаш, дөрт чыл ажыг кадарган. Көдээниң бодүүн ишчизи — аныяк хойжунуң ажыл-ижи алдар-макталга четкен. Ленинчи юбилей медаль-биле ол шаңнаткан. Чаңгыс чер чурттуглары ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуп, улуг идегелди аңаа көргүскен.

Аныяк малчын бо юбилейлиг чылдың эгезинден бээр Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга саанчылап кирген. Ол ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Х. Кувискаал, Ленин орденниң эдилекчизи К. Таан ышкаш дуржулгалыг утбаларының суме, деткимчези-биле инек саарынга мергежип, ай, квартал санында арга-дуржулганы мөөнцеп ап, кызымак ажылдап келген. Шалыпчыларның одуруунда кирген саанчы кыс Татьяна Доңгак болунга бижыглааны 23 инектеннe бирээзинге онаштыр 1500 литр сүтү саарын аазаан.

ЧОЛААЧЫ

Болу кыскажа, чазык чаңныг аныяк эр. Оон адын Баазаң Адар-оол дээр. Ол «Чыраа-Бажы» совхозта эки ажылдыг чолаачыларның бирээзи. Макталдыг чолаачы ажылагыйга баштай кээрде трактор, комбайн башкарын эгелээн. Он чыл иштинде механизаторлап келгениниң соонда, ам сес чыл чолаачылап турар.

Баазаң Адар-оол алдарлыг юбилейге уткуштур алган хүлээлгезин ажыл-херек кырында чедиишкиниг күүседип, чыл эгезинден бээр күженнишкиниг ажылдап келген. Оон башкарын турары «ГАЗ-53» маркалыг машиназы чүс муң ажыг километрни капитал септелге чокка эрткен. Бо чылдың он айларында 800 литр бензинни камнап алган.

Б. Адар-оол бо хүннерде Чадазпадан хөмүр-даш, Кызыл-Мажалыктан туйбу соортүп турар.

СУГГАТЧЫ

Делгер-оол Арандоолович Монгуш — хөй чылда чаагай дүжүттү өстүрүп келген дуржулгалыг суггатчы. Совхозтуң хоочун тараажызы буганың дозуушкун, мооңдактарын баш үзүр белеткеп алыр чаңчылдыг.

Суггатчы Д. Монгуштуң звенозу бо онзагай байыраалдыг чылдың чазынында 200 гектар черни суггарар хүлээдге алган. Делгер-оол Арандоолович бодунуң суггарып турганы 20 гектар кызыл-тас шөлүнүң га бүрүзүнден-не 14 центнер дүжүт алдынган.

Д. САЛЧАК.

Чоон-Хемчик район.

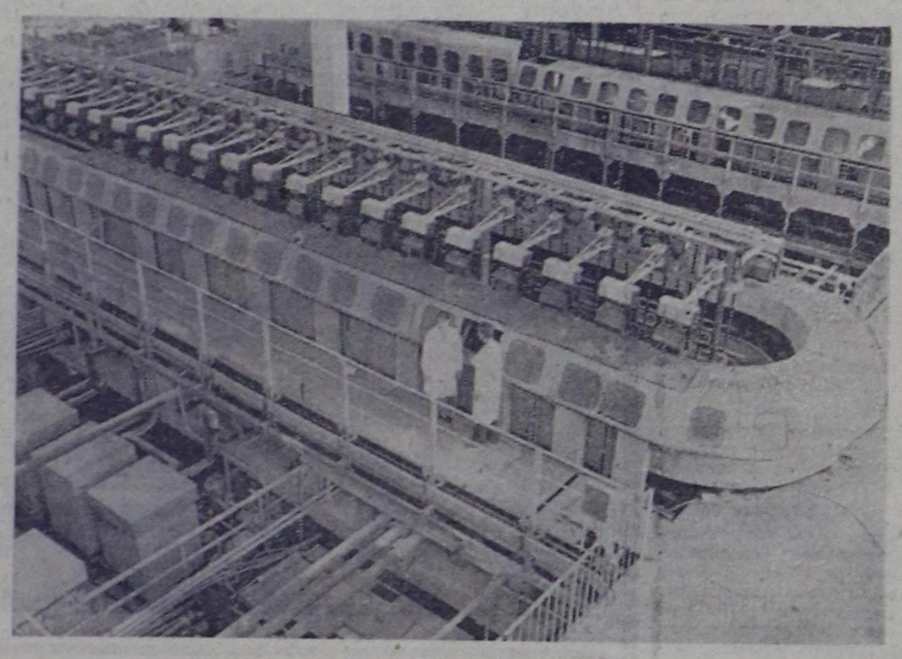

ЛАТВИ ССР. Риганың Ленин орденниг, күрүнеиң электротехника бүдүрер ВЭФ заводунуң электробатареялар цегинде цинк-биле бичии кезектер чайырлаар автоматтыг шугумну эптеп тургузары доозулган. Чаа деригни бүдүрүлге чериниң тускай эртемниглери төлевилеп чогааткан. Ону ажылдадып эгелээрге, участокка күш-ажылдың бүдүрүүчүлүү оранчок улгадыр. Ол шугумга бир шак дургузунда 120 дербелчин метр хемчэлдиг дериглерни цинк-биле чайырлаар.

ЧУРУКТА: автоматтыг чаа шугум.

Ж. ГРАУБИЦТИҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭЪТ КОНВЕЙЕРИ

Расеказовтуң мал азыраар ажыл-агыйының шарыжыктарының болгаш хаваннарының деңзизи хонук санындала 860 болгаш 508 грамм немежир. Немелде деңзи-биле 11.300 центнер эъттти алгаш, ол ажыл-агый чыл планын күүседипкен болгаш декабрь айның баштайгы хонуктарында хүлээлгезин база күүседир деп турарлар.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга кириишиишаан, ол ажыл-агыйның коллективи ол чедиишкиннерин улам бижыглаар деп турар.

Оларның кол-ла сорулгазы—мал чемин камналгалыг чарыгдаары болур. Ынчангаш фермаларда мал чеминиң бүгү курлавырларын даңзылап, хывалдага алган. Малчыннар ону чүгле деңзилээн соонда ам хүлээп алгаш, малга берип турар апарган.

Хаван фермазында мал чемин хаваннарның деңзи байдалын барымдаалап берип турар. Оон түңнелинде концентраттар, силос, мал чеми балык, бүрү далганы, чүүл-бүрү чемнер дыка камнаттынын турар.

Өске бир механизастаан фермада беш-ле кижи ийи мун ажыг молдургаларны хары угда семиртир азыран четтирип турар. Хээндектеп каан тараа саваның кожазында спирт заводунуң продуктулар артыы-биле холаан малды чемгерип турар. Ол ышкаш кукуруза болгаш тарымал тоорук силозун, витаминниг белокту, минералдыг будумелдерни база чемге ажыглап турар.

Ферманың кажаа-хораазы шуптузу дыка чылыглаттынган.

Амгы үеде кол-ла сорулга фермада малды эки кыштагладыры болур. Камналганың корум-чуруму, мал чемнерин тотчеглевези — фермаларның амгы үеде сагыыр дүрүмү ол бооп турар.

В. СТЕПАНОВ,
СЭТА-ның корр.

ТАМБОВ.

Партдокументилерни солуурунга белеткел

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТТИРЕР

Бистиң партиявыстың, оон бүгү организацияларының амыдыралынга чугула, харыысалгалыг үе чоокшулаан. Ол дээрге келир чылдан эгелеп партия документилерин солуп эгелээри болгай. Организас-политиктиг чугула бо хемчегге партияның үндезини — эге организациялар амгы үеде күжениишкинниг белеткелди чорудуп, коммунистерниң идепкейин, харыысалгазын улам бедидеринче угланган хемчеглерни ап турар.

Чаан-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта партия эге организациязы 50 ажыг кежигүннерлиг. Партия документилерин солуур дугайында СЭКП Төп Комитединиң май (1972 ч.) Пленумунуң шиитпири үнген соонда ону бодунуң ажылынга удуртулга болдургаш, эге организация бодунга хамаарыштыр тускай хемчеглерни ажылдап кылган.

Ол хемчеглерниң күүселдезиниң дугайында хуралга коммунистерниң санал-оналы чаңгыс угланыышкынныг болган: парторганизацияның бүгү ажыл-чорудулгазын экижидеринче, коллективке оон организаччы ролюн бедидеринче угландырган.

Бирги эзлчегде коммунистер СЭКП-ниң Программазының, Уставының негелдезин хажык чокка сагып, бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити амыдыралынга бодунуң авангардчы ролюн херек кылырга көргүзүп, марксисчи-ленинчи билиглерни шиңгээдип алыр дээш улам чүткүлдүг өөренип, ажылдап турарлар. Бистиң организацияда дээди, ортумак, тускай эртемниглер база бар. Политинформацияны, партийжи өскү агитацияны, партия өөредилгезин бедик деңнелге тургузарынга олар улуг дузаны көргүзүп, ол ажылдарны чорударынга идепкейлиг киржип турар.

Партия кежигүну бүрүзү колхоз бүдүрүлгезинге болгаш хөй-ниити амыдыралынга, коммунистиг моральдың норма-чижээн сагыырынга ёзулуг үлегерин көргүзер хүлээлгелиг болгай. Ындыглар бисте хөй. Оларга эштер Монгуш Досумаа, Монгуш Мыйдак, Ондар Бурбуй-оол дээш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Партия документилерин солуурунга белеткелдер-биле холбашкан ажылды бистиң эге организациявыс (секретары Монгуш Семис-оол) коммунистерден негелделиг, идепкейлиг чорудуп турар. Бюро кежигүннери бо талазы-биле тус-тус даалгаларлыг. Бижик документилерни база чурумчуткан. Бюро кежигүннери хуваажып алганын ёзугаар коммунистер-биле беседаны үргүлчү кылып, оон түңнелин өй-өйде бюрога информастап турар.

Беседаларга эге организацияның амыдыралынга идепкей чок киржип, кежигүн ат чалап чоруур эштер-биле ижин-кара чок чугаалажыр ужурлуг. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үревес-даа болза, арага-дарыга будуу хандыншылдыг, ажылга идепкей чок, шушпең эштер бистиң аравыска база турган. Олар-биле беседалар кылган соонда ындыг эштер сөөлгү үеде ажылынга кызымак, телептиин көргүзүп турар апарган. Партбюро организас-политиктиг бо чугула хемчегни бедик деңнелге эрттирер дээш белеткелди моон соңгаар-даа күштелдирер.

О. САЙЫН,
колхозта партия эге организациязының бюро кежигүну.

ИДЕПКЕЙИ БЕДЭЭН

Коллектив бүрүзүнде партия эге организациязының организакчы болгаш башкарыкчы ролю, оон дайынчы арга-шинээзи ында коммунистерниң идепкейинден улуу-биле хамааржыр. Бистиң Эрзиниң Нарын школазында парторганизацияда он бир коммунист бар. Олар ажылхерекке, хөй-ниити ажылынга болгаш амыдырал-чурттал-га үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Бистиң организациявыска колдуунда башкылар хамааржыр, ынчангаш ажылывыстың кол көргүзүү — школага өөредилгениң шыварын бедидерин болгай. Мурнунда чылдарга бодааргa бисте өөредилгениң хуузу элээн бедээн, өөреникчилерниң бир класска катап олурар чоруу эвээжээн.

Эрткен чылдан бээр партия хуралдарынга Устав негелдезин, партийжи даалгаларны күүседип турарының база коммунистиг ажылының дугайында отчёттарны болгаш информацияларны дыннап кейген. Ол болза даандырган ажыл-керекке оларның харыысалгазын болгаш идепкейин бедидеринге улуг идигни берген. Партия организациязында коммунист башкыларның башкылаан эртемнериниң аайы-биле чедип ап турар көргүзүүн, оон анализин хуралдарга сайгарып турар. Ылаңгыя эштер Сенгин Бобей-оол, Чывырал Очур, Ольга Прохорова олар башкылал ажылынга бедик көргүзүгү чедип алган. Башкылар классаан дашкаар ажылдарже, болгумнер башкарарынче, чамдык эртемнерге холбаштыр кичээлдер организастаарынче кичээнгейни күштелдирген.

Колхозта хөй-ниитиниң ажылынга бистиң организациявыста партия кежигүннери идепкейлиг киржип турар. Ылаңгыя чон ортузунга лекция, беседа чорудар, концерт организастаар, ада-иелерге педагогика пропагандазын калбартыр ажылдарга оларның киржилгези күштелген. Суурда 7 агитквартираның организакчылары база-ла колдуунда коммунист башкылар. Бистиң суурувуста улусчу университеттиң өөредилгезин башкарынга, хойжу бригадаларда, мал фермаларында ишчилерге СЭКП XXIV съездизниң материалдарын болгаш ССРЭ-ниң 50 чылынга холбашкан политиктиг ажылды чорударынга коммунист башкылар кол күш бооп турар. Бисте Ольга Прохорова, Иргит Мижит-оол болгаш идепкейлиг хөй-ниитичи эштер эвээш эвес.

Бистиң организациявыстың кежигүннери чүгле доктаамал эвес, харын тур үениң даалгаларын күүседиринге идепкейлиг. Чижээ, өөредилге чылы эгелээр мурнунда школаның иштики-даа, даштыкы-даа шимелдезин багай турган. Маңаа холбашкан ажылдарны шалыпкын организастаарын коммунист эш Шавыралга дааскан. Ону ол эки күүсеткениниң соонда школаның иштин-даа, даштын-даа каас-чараш кылдыр каастап шимээн.

Чоокта чаа СЭКП Эрзин райкомунуң чанында партийжи ажылдың методика кабинединиң шугуму-биле тускай айтырыглар анкетаны коммунистерге таратган. Олар ында кирген айтырыгларның аайы-биле солуп дыңнадыгларны партия хуралдарынга кылгылаан. Аңаа колдуундала Уставта негелдени коммунистиг канчаар күүседип турары, оон хөй-ниити ажылынга киржилгези, даандырган ажыл-керекке харыысалгазы, билиин бедидип турары, партия хуралдарынга идепкейи, амыдырал-чурттал-га толептин, уругларының өөредилгези дээш өске-даа айтырыгларны киирген. Ында кирген айтырыгларны харылаанын ёзугаар алырга, бисте СЭКП кежигүнү бүрүзү коммунист деп бедик атты толептиг эдилеп чоруурун, оларга партия хуралдары кижизидилгениң ёзугаар школазы бооп турарын эскерип каар.

Партдокументилерни солуурунуң бүдүүзүнде бисте чамдык коммунистер-биле ажык, принципиалдыг беседаларны чоруткан бис. Оларның чамдыктары арагалаптар турган. Ол четпестерни чайладырыр, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржирин олар беседа үеинде аазаан, ам шуут эттиниң алганын барымдалаан, ол эштерниң аттарын маңаа адавадым. Ындыг эштер бодунуң четпестерин ажыр эртеринге хоочун коммунистер Степан Комбу, Кыргыс Нурсат олар эш хуузунуң дээштиг салдарын чедирген.

Коммунистерниң идепкейиниң дугайын чугаалап турган, ажыл-керекте ниити четпестерни ыыттавайн барын болбас. Орус, тыва дылдар болгаш математика ышкаш эртемнерге бистиң школаның өөреникчилериниң билии амдаа кошкак болуп артыштаан. Үш демдектиг өөреникчилериниң саны хой. Ол ышкаш өөредилгеден оспаксыраар, кичээлдер үзер ийи-чаңгыс өөреникчилер база бар. Школада ажылдап турар коммунистерге кол үүл өөреникчилерге быжыг билигни бээри, оларны коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары, бүгү талазы-биле болбаазырааңгай кылдыр кижизидери болгай.

Школаның өөредилге кижизидилгениг бүгү ажылының чедиишкиниң бирги эзлчегде ниити коллективтиң күженнишкиниден, башкыларның, оон иштинде коммунистер бистерниң билиивистен, мергежилиивистен, чүткүлүүстен хамааржыр дээрзин харыысалгалыы-биле медереп билип турар бис.

Н. ДАКАА,
Нарын школазында партия эге организациязының секретары.

ДЕМНИГ АЖЫЛ

Бистиң найысылалывыс хүн бүрүде чаартынып, өзүп, сайзырап, чаа-чаа кудумчулар, кварталдар немежип турар. Оон-биле чергелештир садыг черлериниң четкизи улам калбарган.

Хоорайның мурнуу-барыын талазында № 46 аъш-чем магазини ажыттынга-ла ийи чыл болган. Мурнунда аңаа ажылдап турган бригаданың ажылын чогуур деңнелге чедир организастап шыдавайн турган болгаш чоннуң негелдехереглелдерин өй-шаанда хандырбайн келген. Ол ышкаш бараан саарылгазының планын күүсетпес, өре-самчыгдал кылыр чоруктар тургулаан.

Ам ында байдал сыр өскерилген. Ол магазинде аъш-чем бараннарының ассортиментизи элбээн болгаш арыгшевериниң талазы-биле хоорайда мурнакчыларның одуруунда кирген. Мында аныяк садыгжы Анатолий Ивановка удурткан комсомолчу аныяктар бригадазы ажылдаа-ла чыл чедип турар. Аныяктар бригадазы эгезинден эгелээш, ажылга чүреккир, ёзулуг күш-ажылчы тура-сорук-биле кирген. «Садыглаарының мурнакчы арга-дуржулгазынга даянып алгаш, кижилерниң мергежилин чөп ажыглап турган, карак кызыл ажылдап келгенивис түңнелинде ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседир чаңчылдыг апарган бис» деп магазин эргелекчизи Анатолий Иванов чугаалады.

Чүгле ажылга сундулуг, найыралдыг коллективке күш-ажылчы чедиишкиннер чедип алдынар. Бо магазинден чон аъш-чемге хереглелин хөй үе шак чарыгдавайн садып ап турар.

Бригада юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени албышаан, № 47 магазиниң ажылдакчыларын соцчарышка кыйгыргаш, планныг онаалгаларны доктаамал ажыр күүседип, мурнуку одуругда чорап турар.

Он айларда бараан саарылгазының планын 106,7 хуу күүсеткен. Октябрь айда 56 муң рубльге бараан саарар планын 66 муң рубль чедиргген. Ноябрьның саарылга планын 28-те-ле күүседипкен.

Кызыл-садыгның баштаар чериниң чорутканы «Байырлал үеинде эң эки бараан саарылгазы дээш» деп конкурска № 46 магазиниң коллективи бирги черни чаалап алгаш, бирги чергениң диплому-биле болгаш өртектиг бараннар-биле шаңнаткан.

Дуржулгалыг садыгжы Евдокия Федоровна Петрова аныяктар-биле кады ажылдап турар. Ол садыг шугумунга 13 чыл ажылдаан. Арга-дуржулгазы-биле болгаш ак сеткилдиг ажылы-биле ол аныяк өөрүнге үлегер-чижек бооп турар. Оон өөреникчилери мурнунда кассирлеп турган Мария Филиппова болгаш Мария Басманова олар ам садыгжылар апарганнар.

Найыралдыг коллектив чыл планын декабрь 25-те күүседир сорулгалыг.

Э. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: мурнакчы садыгжы Е. Ф. Петрова (солагай талазында) ажыл үеинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ЭКОНОМИКТИГ БИЛИГЛЕРНИҢ ҮНДЕЗИННЕРИ

(Эгези № 285 солунда).

Эргелеп башкарылгага чарыгдалдарны эвээжедип болурунуң аргалары база бар. Бо талазынга камналганы артык штаттарны кызырып, санналга ажылдарын механизастап, үүрмек цехтерни болгаш бүдүрүлгелерни улгаттыр каттыштырып, бодүүн болгаш ортумак бүдүрүлгелерни цехтер чок структуралыг, кылдыр организастап турган, эргелеп-башкарылганың аппарадын кызырары-биле чедип ап болур. Ол ышкаш ажык чок хөй сургакчылаашкыннарны, почта талазы-биле чарыгдалдарны эвээжедири албан черлерлиде артык үүлдерни чайладып, ону чурумчудар болза, ол чорук эвээш эвес курлавырларны бээр Эргелеп-башкарылгага үнер чарыгдалдарны бүдүрүлгеге ажык чок, чөп эвес чарыгдаар болза, бот-үнеге ол улуг салдарны чедирер.

Бот-үнени чингедир төлээде үрей кылыышкыннардан болгаш **бүдүрүкчү эвес оске-даа чарыгдалдардан чидириглерни** шиитпирлин-биле эвээжедири чугула. Үрей кылыышкыннарның канчан болу бергенинің чылдаганнарын өөренип көрүп, мөөнде садар өртектер-биле санаан продукцияның хемчээлин продукцияны бүдүреринге үнген чарыгдалдары-биле деңнээр. Түңнелди — орулганы чогуур планныг онаалда-биле деннеп көөр апаар, ол ышкаш бүдүрүлгениң бо звеноларына бүдүрүлгениң кол болгаш саарылга фондуларын база барымдаалаар, бо чорук бүдүрүлгенің орулгалыын тодарадып алырынга дузалаар. Ынчангаш цехтың, салбырның, ферманың бот-орулга-чарылгалыг ажылының түңнелдерин ниити бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгазының түңнелдери-биле дүүштүрүп көөр арга тургустунып келир-дир.

Бүдүрүлге черинің чамдык звеноларының орулгазын үндүрерде өртектерни доктаадып турган, ону барымдаалап база тодарадып турар. Бо таварылгада планныг чарыгдалдарны болгаш орулганы барымдаалап турган өртектерни доктаадып түргузар. Ол өртектерде кирип турар күүсеттинген ажылдарның болгаш бүдүрген продукцияның хемчээлин продукцияны бүдүреринге үнген чарыгдалдар-биле шүүштүрүп деңнээр.

Чамдык бүдүрүлгелерге ацгы-ацгы звеноларның аайы-биле долу орулганы болгаш чарыгдалдарны санап үндүрери дыка берге. Ынчангаш бо таварылгада оларның бот-орулга-чарылгалыг ажылын түңнээрде ийнги арганы ажыглаар, продукцияны бүдүреринге үнген чарыгдалдарны болгаш кылдынган ажылды планныг онаалдалар-биле база нормативтер-биле деңнештирер.

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазы бот-орулга-чарылгалыг ажыл-чорудулгага эки түңнелдерни чедип алганы дээш, а ол ышкаш ажылга четпестерни болдурбазы-биле коллективтиң материалдыг харысалгазы дээш коллективтерни шаңнап мактаар арганы берип турар. Ылаңгыя В. И. Ленин аттыг Новокраматорвуң машина тудуун заводунда материалдыг шаңнал-макталдың цех фондуларының тургустунарының болгаш ону чарыгдаарының дугайында дүрүмү каш чыл улаштыр боттандырып турар. Цехтер талазы-биле шаңнал фондулары ында үш көргүүглер-биле — бүдүрүүшкүннүң хемчээлиниң өзүлдези, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнін бедиткени болгаш бот-үнени чиигеткени-биле тургустунуп турар. Цех фондуларының дузазы-биле ажылды экижидеринге коллективтерниң сонуургалдыын бедидер арга тыптын келген.

Бир эвес коллективтер бот-орулга-чарылга көргүүглерин кудуладыптар азы планныг онаалдаларны күүсетпейн баар болза, оларны шаңнал-макталче киирбес азы шаңналының түңүн эвээжедир. Чамдык бүдүрүлге черлеринде ажыл-агыйның иштики санкцияларын ажыглап турар. Бот-орулга-чарылгалыг коллективтерниң бот-боттарынга негелде-хомудалдар тургузар чурумунун дугайында дүрүмнү Новокуйбышевтің нефть болбаазырадыр комбинадында, **Тырныаузтың** вольфрам-молибден комбинадында, Саратовтун авиация болгаш Минскиниң трактор заводтарында барымдаалап ажыглап турар. Бо болгаш оске-даа дүрүмнерниң утказы болза, бир эвес бир цехтің багай ажылындан өске цехке ажыл туруушкуну азы материалдарны ажыр чарыгдаан болза, ол талазы-биле буруулуг болган коллективче материалдыг санкцияны көргүзер, ол чорук алызында барып, цехтің шаңнал-мактал фондузун кызырарынга чедирер.

«Күш-ажылчы коллективтин бүдүрүлгечи болгаш ниитилел-политиктиг идепкейин бедидер талазы-биле «Минскиниң трактор заводунун партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында он заводта бот-орулга-чарылга системазынга эки үнелелди берген. Цехтерде бот-орулга-чарылганы быжыглап, боттарының материалдыг шаңнал-мактал фондузун тургузуп ап турарлар дээрзин доктаалда демдеглээн.

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын организастаарының дугайын допчузу-биле чугаалаарга ындыг-дыр.

АЖЫГЛААР ЛИТЕРАТУРАЗЫ

В. И. Ленин. Октябрь революциязының дөрт чыл оюнга. Чогаалдарының долу чыындызы, т. 44, арын 151—152.

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң директивалары. X кезээ.

Күш-ажылчы коллективтиң бүдүрүлгечи болгаш ниитилел-политиктиг идепкейин бедидер талазы-биле Минскиниң трактор заводунуң партия организациязының ажылының дугайында. СЭКП Төп Комитединде. «Правда», 1972 чылдың февраль 1.

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне беш чыл планының дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хоойлузу.

Л. И. Брежнев. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткели. 11 кезээ, параграф 4.

А. Н. Косыгин. 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне беш чыл планының дугайында болгаш 1972 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында, IV кезээ.

Колхозтуң чижек Уставы. Параграфтар 15, 36, 37, 38.

1971 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында. ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң дыңнадыы.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЗЫ

4. Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын организастаары

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазы — бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгазының кол кезээ. Цехтерниң, участоктарның, салбырларның болгаш бүдүрүлгениң иштики өске-даа звеноларының бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазын ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазынга үндезилеп боттандырып чорудар дээрзин Күрүненің социалистиг бүдүрүлгезиниң дугайында дүрүмде айыткан. Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазы колхозтарда база дыка пептерээн.

Бүдүрүлгениң иштики звеноларының бот-орулга-чарылгазы, бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгазының ышкаш, ындыг янзылыг принциптерлиг болур. Ооң алыс сорулгазы — бүдүрүлгениң ниити сорулгазы болур: эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш эң эки көргүзүглерни чедип алырынга дузалаары. Ынчалзажок ооң организастаашкынында опзагай үүлдери бар. Цехтер, участоктар, бригадалар, фермалар болгаш өске-даа бөлүктер кызыгаарланчак, оперативтиг ажыл-агыйжы тускайлаң болур. Олар өске бүдүрүлгелер, банкылар, сан-хөө организациялары-биле ажыл-агыйжы харылзааларны тутпас. Оларның банкыларда санажылга счеду чок болгаш юридиктиг эргелери база чок болуп турар. Цехтер, килдистер, участоктар, фермалар болгаш өске-даа звеноларын бүдүрүлгениң удуртулгазындан бадылап каан негелде өзугаар ажылдап турар. Ол негелдеде кылыр ажылдарны болгаш өске-даа үүлдерни дөгерезиң айтып, бижип каан болур.

Бот-орулга-чарылганың чугула принциви — бүдүрүлгелер чарыгдалдарының эгидилгезин болгаш орулгалыг болурун тускай хевирге база звеноларның иштики ажыл-агый бот-орулга-чарылгазынга ажыглаар. Бүдүрүлге түңнелдерин продукцияны бүдүреринге үнер чарыгдалдар-биле деңнеп көрбес болза, бот-орулга-чарылга болдунмас. Бо таварылгада ажыл-чорудулганың түңнелдерин болгаш бүдүрүлгеге чарыгдалдарны үүгле натура-биле эвес, а акша-биле көргүзери чугула. Ниити бүдүрүлге талазы-биле ол көргүзүглер ай санының отчёдундан билдингир болгай. Сайгарган продукциядан алган орулганы болгаш ону бүдүреринге үнген чарыгдалдарны бүдүрүлгениң өске-даа орулгаларын база чарыгдалдарын оон тып ап болур. Бүдүрүлгениң иштики звеноларының талазы-биле ындыг түңнелдерни тодарадып алыры дыка нарын. Цехтер, участоктар болгаш өске-даа звеноларының продукцияны садып сайгарбайн турар болгай, а оларның бүдүрүлге чарыгдалдары бүдүрүлге продукциязының бот-үнезинче кирип турар.

Бүдүрүлгениң иштики звеноларының ажыл-чорудулгазының бот-орулга-чарылгазын үнелеп көөрүнүң кол ийи аргазы бар дээрзин үлетпүрде, тудугда болгаш көдээ ажыл-агыйда ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын организастап турарының дуржулгазы көргүзүп турар.

Бараан продукциязын бүдүрүп турар бүдүрүлге чорудулгалыг звеноларга бирги арганы ажыглап турар. Борта мөөнеп садар өртектер-биле санаан продукцияның хемчээлин продукцияны бүдүреринге үнген чарыгдалдары-биле деңнээр. Түңнелди — орулганы чогуур планныг онаалда-биле деннеп көөр апаар, ол ышкаш бүдүрүлгениң бо звеноларына бүдүрүлгениң кол болгаш саарылга фондуларын база барымдаалаар, бо чорук бүдүрүлгениң орулгалыын тодарадып алырынга дузалаар. Ынчангаш цехтың, салбырның, ферманың бот-орулга-чарылгалыг ажылының түңнелдерин ниити бүдүрүлгениң бот-орулга-чарылгазының түңнелдери-биле дүүштүрүп көөр арга тургустунуп келир-дир.

Бүдүрүлге черинің чамдык звеноларының орулгазын үндүрерде өртектерни доктаадып турган, ону барымдаалап база тодарадып турар. Бо таварылгада планныг чарыгдалдарны болгаш орулганы барымдаалап турган өртектерни доктаадып түргузар. Ол өртектерде кирип турар күүсеттинген ажылдарның болгаш бүдүрген продукцияның хемчээлин продукцияны бүдүреринге үнген чарыгдалдар-биле шүүштүрүп деңнээр.

Чамдык бүдүрүлгелерге ацгы-ацгы звеноларның аайы-биле долу орулганы болгаш чарыгдалдарны санап үндүрери дыка берге. Ынчангаш бо таварылгада оларның бот-орулга-чарылгалыг ажылын түңнээрде ийнги арганы ажыглаар, продукцияны бүдүреринге үнген чарыгдалдарны болгаш кылдынган ажылды планныг онаалдалар-биле база нормативтер-биле деңнештирер.

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазы бот-орулга-чарылгалыг ажыл-чорудулгага эки түңнелдерни чедип алганы дээш, а ол ышкаш ажылга четпестерни болдурбазы-биле коллективтиң материалдыг харысалгазы дээш коллективтерни шаңнап мактаар арганы берип турар. Ылаңгыя В. И. Ленин аттыг Новокраматорвуң машина тудуун заводунда материалдыг шаңнал-макталдың цех фондуларының тургустунарының болгаш ону чарыгдаарының дугайында дүрүмнү каш чыл улаштыр боттандырып турар. Цехтер талазы-биле шаңнал фондулары ында үш көргүүглер-биле — бүдүрүүшкүннүң хемчээлиниң өзүлдези, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнін бедиткени болгаш бот-үнени чиигеткени-биле тургустунуп турар. Цех фондуларының дузазы-биле ажылды экижидеринге коллективтерниң сонуургалдыын бедидер арга тыптын келген.

Бир эвес коллективтер бот-орулга-чарылга көргүүглерин кудуладыптар азы планныг онаалдаларны күүсетпейн баар болза, оларны шаңнал-макталче киирбес азы шаңналының түңүн эвээжедир. Чамдык бүдүрүлге черлеринде ажыл-агыйның иштики санкцияларын ажыглап турар. Бот-орулга-чарылгалыг коллективтерниң бот-боттарынга негелде-хомудалдар тургузар чурумунун дугайында дүрүмнү Новокуйбышевтің нефть болбаазырадыр комбинадында, **Тырныаузтың** вольфрам-молибден комбинадында, Саратовтун авиация болгаш Минскиниң трактор заводтарында барымдаалап ажыглап турар. Бо болгаш оске-даа дүрүмнерниң утказы болза, бир эвес бир цехтің багай ажылындан өске цехке ажыл туруушкуну азы материалдарны ажыр чарыгдаан болза, ол талазы-биле буруулуг болган коллективче материалдыг санкцияны көргүзер, ол чорук алызында барып, цехтің шаңнал-мактал фондузун кызырарынга чедирер.

«Күш-ажылчы коллективтин бүдүрүлгечи болгаш ниитилел-политиктиг идепкейин бедидер талазы-биле «Минскиниң трактор заводунун партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында он заводта бот-орулга-чарылга системазынга эки үнелелди берген. Цехтерде бот-орулга-чарылганы быжыглап, боттарының материалдыг шаңнал-мактал фондузун тургузуп ап турарлар дээрзин доктаалда демдеглээн.

Ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазын организастаарының дугайын допчузу-биле чугаалаарга ындыг-дыр.

АЖЫГЛААР ЛИТЕРАТУРАЗЫ

В. И. Ленин. Октябрь революциязының дөрт чыл оюнга. Чогаалдарының долу чыындызы, т. 44, арын 151—152.

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң директивалары. X кезээ.

Күш-ажылчы коллективтиң бүдүрүлгечи болгаш ниитилел-политиктиг идепкейин бедидер талазы-биле Минскиниң трактор заводунуң партия организациязының ажылының дугайында. СЭКП Төп Комитединде. «Правда», 1972 чылдың февраль 1.

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне беш чыл планының дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хоойлузу.

Л. И. Брежнев. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткели. 11 кезээ, параграф 4.

А. Н. Косыгин. 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне беш чыл планының дугайында болгаш 1972 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында, IV кезээ.

Колхозтуң чижек Уставы. Параграфтар 15, 36, 37, 38.

1971 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында. ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң дыңнадыы.

Белеей бо хүннерде

Аян-чорук үргүлчүлевишаан

АДЕН. (СЭТА). Йемен Улус Демократтыг Республиканың Национал фронтузунуң ТК-зының чалаанын өзугаар СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү, СЭКП Башкир обкомунуң бирги секретары М. З. Шакировка баштаткан СЭКП-ниң партия ажылдакчыларының аян-чоруу ЙУДР-де үргүлчүлеп турар.

Төлээлерниң кежигүнери чуртун Бешки можузунга чораан, аңаа чаа тудуп турар экономика объектилерин, кооператив каттыжыышкыннарын, Национал фронтунуң район штаб-бажыңын көрген.

СЭКП-ниң партия ажылдакчыларының төлээлери Мукалла, Сейюн болгаш Шир хоорайларга база чораан. Ук хоорайларга массалыг митингилер болган. Аңаа төлээлерниң удуртукчузу М. З. Шакиров болгаш ЙУДР-ниң ПФ ТК-зының Политбюро кежигүнү, Бешки можунуң губернатору, чуртка аян-чорук кылырынга совет төлээлерни үдеп чоруп турар Али Салем аль-Бейд чүве чугаалаан.

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

ПАРИЖ. (СЭТА). Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери сөөлгү хүннерде Мурнуу Вьетнамның кол-кол бүгү районнарынга идепкейлиг тулчуушкуннар чорударын үргүлчүлеп келген.

Патриоттар Куангчи хоорайның девискээринге сайгон өзугурумунуң далай чадаг шериглери-биле болгаш парашютчулары-биле онза шыңгыы тулчуушкуннарны демилитаризастаан зонаның мурнуу талазынга чорудуп турган. Ында хосталганың улусчу чепсектиг күштери дайзынның туруштарын артиллерия-биле боолаарын үргүлчүлеп турар. Куангчи хоорайдан сөңгу-чөөн болгаш барыын талаже хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң дайынчы туруштарын тавартыр сайгон шериглериниң чаза таварып эртер дээн хамык оралдажыышкынкары чедиишкин чок болган. Хосталганың улусчу чепсектиг күштери артиллерия боолаашкыннары-биле болгаш удур шавар халдаашкыннары-биле дайзынны улуг когаралга таварыштырган. Бомбалакчы «B-52» самолёттар-биле катай алырга, америк ужар күүл чаңгыс черде тепсеп турар чалча шериглерни агаардан согуушкуннар-биле деткиириниче чүткээш, Куангчи можунуң хосталган районнарынче мөөннеттинген күш-биле халдаарын үш хүн үргүлчүлеп келген.

Ортаа шаттарга хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери можу төвү Контум хоорайдан 15 километр мурнуу-барыын талада сайгончу курган чер шериглериниң туруштарын штурм-биле ап алган. Ол штурм дайзынның быжыгланыышкыннарын артиллерия-биле күштүг боолаанының соонда эгелээн.

Патриоттар Плейку хоорайдан 20 километр сөңгу-чөөн талага сайгон шериглериниң база бир ооргаланыр черин ракеталар-биле боолаан, аңаа дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг когаралды таварыштырган.

Патриоттар Сайгондан 24 километр сөңгу-чөөн талага Бьенхоа базаны ракеталар-биле катап боолаан, дайзынга дириг күш, техника талазы-биле когаралга таварыштырган.

Чоокта чаа ол базага сайгон шериглериниң бомбалакчы беш самолёдун болгаш бир вертолёдун патриоттар ракеталар-биле боолаан узуткаан. Бьенхоа база — сайгон шериниң АКШ-тың хандырар аргыштырылгазының эн улуг ийи белдириниң бирээзи.

Патриоттар Сайгоннуң кыдыларынга идепкейлиг дайыылдажыышкыннарны чорудуп келген. Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары ол хоорайдан 24 километр мурнуу-барыын талада, Меконг хемнің шынаа девискээрлериниче баар, чазаглыг 4 дугаар орукка дайзынның туруштарын атакалаан. Дайзын хөй кижизин узуткадып, балыгладып когараан.

Патриоттар Сайгондан 120 километр мурнуу-барыын талада Читаг хоорайның чоогунда доктаамал сайгон шериглериниң даяныр туружун артиллерия-биле боолаан соонда аңаа халдаан.

Сайгондан 40 километр сөңгу-барыын талада Бенкат районга хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң кезектери биле сайгон шериглериниң аразынга дайылдажыышкыннар үргүлчүлеп турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Хосталганың парлалга агентилелиниң дыңнатканын өзугаар алырга. Мурнуу Вьетнамның төп кезээнге патриоттарның чедиишкининг дайылдажыышкынарының түңнелинде ноябрь 12-ден 25-ке чедир дайзынның 410 солдат, офицерлерин узуткаан, 4 куяктыг автомобилин үрээн, 2 вертолёдун дүжүр аткан, хөй-хөй чепсек, дериин былаап алган.

ХАНОЙ. (СЭТА). Стратегтиг бомбалакчы «B-52» самолёттар-биле катай америк ужар күүл Куангбинь можунуң болгаш Виньлинь зонаның сырый чоннуг хөй-хөй девискээрлерин мөөннеттинген күштүг согуушкуннарга таварыштырган. АКШ-тың тактиктиг ужар күүлүнүң самолёттары Тханьхоа, Нгеан болгаш Хатинь можуларга халдаан. Америк шериг корабльдери Тханьхоа болгаш Нгеан можуларның эрик-кавызын боолаарын үргүлчүлеп турар.

ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи АКШ-тың ол үүлгедиглерин шиитпирлиг буруу шаап, медеглел кылган.

Айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Европага айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш делегей комитединиң аңаа ажыттынган сессиязы бодунуң ажылын дооскан.

Ооң ажылынга Европаның 22 чурттарының хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, ооң иштинде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң даргазы А. П. Шитиковка баштаткан совет төлээлер киришкен.

Европа диште дүшкүүрлүг чорук улам чавырлып турар апарганын ол сессияның доозулганының дугайында медеглеледе демдеглээн. «ССРЭ биле ГФР-ниң аразында, Польша биле ГФР-ниң аразында күштүг боон эгелээн кереөзер, ГДР биле ГФР-ниң аразында чоокта чаа бадылаан керээ, а ол ышкаш ГДР-ниң ЮНЕСКО-да киргени болгаш ийи герман күрүнеин КНО-га киирер дугайында принципиалдыг дугуржулга-даа ол чавырлыышкынга идиглиг болган» — деп, медеглелде айтып турар.

Айыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыларының талазы-биле ниитиевропа чөвүлел хуралын белеткээр дугайында Хельсинкиде ноябрь 22-де эгелээн хөй талалыг консультацияга сессияның киржикчилери байыр чедиргеннер.

Бо чылдың июнь айда Брюссель ассамблеязынга илереткен күрүнелериң тайбың ёзу-биле, чаагай кожахелбээ догуннаарының принциптери Европаның бүгү күрүнелериниң аразынга харылзааларының норма-чижээ болган турарынга идегелин сессияның киржикчилери илереткеннер.

Европаның ёзулуг айыл чок чоруу болгаш кады ажылдажылгазы ам-даа херек кылында боттанмаан үүр болур деп ол документиде айыткан. Ынчангаш «Европаның бүгү хөй-ниитизи олче угланган базыларны деткип, ооң боттанырынга идиг кылыр ужурлуг — деп, ында демдеглээн. Чогум-на ол консультацияга делегей комитеди ходелиишкининиң программазын база ажылдап кылган».

Ол сессияга политиктиг болгаш экономиктиг база эртемниг, культурлуг кады ажылдажылганың комиссияларын тургускан. Ол ышкаш профэвилел шимчээшкининиң болуун, шажын-чүдүлге культузунуң бөлүүн тургускан.

АКШ Индий-Кыдатта эжеленчи дайынын үргүлчүлеп турар. Аңаа удурланыышкынның массалыг чыскаал, митингилери Каттышкан Штаттарның хөй-хөй хоорайларында эртип турар. Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага эң дүрген ат салырын тайбың дээш он-он муң америк демиселчилер негеп турар.

В. БАЙДАШИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ХӨЙ-НИИТИЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Милицияның дузалакчызы

«Саян» совхозтуң төвү — Өөк суур Сафьянов дээр сураглыг бай орустуң чурту турган. 1914 чылда Иван Зайцев деп ядыы тараачын Саян артындан аңаа кээп турумчуп чурттай берген. Түрегделден дескен ядыы орус эр кыдыг-кызыгаар Тывада чүгээр чадавас деп кордал эреп чедип келгеш, катап база-ла базымчаның аспаанга кирип, бай Сафьяновтуң хөлечии болурундан оске арга тыппаан.

Россияга тиилээн социалистиг революцияның чалгыы Тывага хереллени берген үе, 1920 чылда Иван Зайцевтиң өг-бүлези оол уруг олчалыг болган. Бичии Гоша Зайцев Тывага национал-хосталгалыг революцияның кайгамчык чаартылгаларының чылдарында өзүп-доругар аас-кежиктиг болган.

1940 чылда Совет Армияның хүрээлениңге ону келдирткен. Шеригге ол техниктиг училищени дооскан. Хып дээн аныяк техник-лейтенант, фашистер-биле сегиржип алышкынга дидими-биле кирген. Дайын чылдарын сураглыг генерал Доваторнуң Суворов орденниг, Кызыл туктуг гвардейжи миномётчу Седлицкиниң онгу корпузунга тулчуп эрткен.

Хойнуң көрген, топтуг, кижи ортузу чеде берген, шимченгири аажок эр бистиң-биле чугаалажып олур. Эткен сөс бүрүзүн дедзилеп органызыг, ооң сактыышкыны улажы берген: «Дайынның чылдарын кижи кайын уттур. Мээң үемчергемге ол чылдар ыдыктыг. Бирээде, ол үе бистиң чалыы назыныыс-биле холбашкан, а ийиде, бистиң үлүүвүске Төрээн чурт дээш демиселдиң кадыг-дошкун шылгалдазы опаашкан, ону калчаа дайзый-биле сегиржип алышкынга бүзүредип шыдаан бис. Угаан-сагышка олчаан арткан үүлдер-ле хөй. Чалбышталган от, кара дестелчек чер, хуюкталган бажың-балгат, уруг-дарыгның, кырган-чалының эгиттинер аажок ажыг-шүжүү, аал-чуртунче эзи кээп шыдаваан дайынчы эш-өөрүнүң ат-нүүрү, калчаа дайзынны чылча шапканының өөрүшкүлүг байырлалы! Ол бүгү кижиге кайын уттундурар».

Ооң дайынчы оруу Украинаның найысылалы Киевтен немец хоорай Дрезденге четкен. Чиик эвес орук. Дүүнгү дайынчы бодүүн тайбын иште — бодунуң совхозунда өртке удур эки тура дружинаазының штаттыг удуртукчузу, милицияның штаттан дашкаар инспектору. Ооң Төрээн чуртунга дүүнгү-даа, бөгүнгүдаа бараан болуушкуну ында сицниккен. Георгий Ивановичиниң сагыш човаар үүвезиле хөй: совхозтун девискээри улуг болганындан (дөрт салбырлыг) өрт айыылы болу бербезин дээш бодунуң удуртканы 26 эки турачы өртчүлерни, өрт өжүрер машина-техниканы кезээде белен байдалга тургузар.

Эш Зайцевтиң болгаш ооң эки турачы дузалакчыларының серемчилелдиг чоруунун ачызында суур школазының чанында бир бажың. Сушь салбырда бызаа кажаазы дээш оске-даа черлерге болган өртлерни өжүрген. Ооң-биле кады бүгү чурттакчыларга өртке удур хемчеглер талазы-биле тайылбыр ажылын база чорудуп турар.

Бир-ле катап (оон бээр 6 чыл эрткен), Георгий Иванович районнуң иштики херектер килдизинге кире бергеш, хомудаан: Суурга чогуш-кыыш, арагалаашкын-даа болгулай бээр-дир. Шагдаа чорудуп бээрин дилеп тур бис: «Эш Зайцев, силер бодунар корум-чурум тударынга дузалашсыңарза кандыг боор?» деп ооң айтырыынга айтырыг-биле харылап-тыр. Ажылы бачым-даа болза, суурга корум-чурум тударынга кириишпес аргажок, ынчангаш эш-өөрүнүң ол сумезинге чөпшээрешкен. Эки тураның улусчу дружинниктерин эвилелден алгаш, чурттакчыларның амыр-дыжын үрээрлер-биле эптешчок демиселди эш Зайцев баштап киргеп.

Өг-бүле ээлери херээженнер штаттан дашкаар инспекторга бо-ла хомудан келгилээр, Чурум үрээриниң кол чылдагааны арагалаашкын дээрзин ол билген. Бо талазы-биле хемчег алырда хөй-ниитиниң күжүнге даянырын шиитпирлээн. Айтырыгны тодаргай анализтээш, суур Совединиң сессиязынга тургускан. Ынчан суур Совединиң күүскомунуң даргазы турган Горбачев, депутаттар ооң саналын изин-биле деткээн. Арагчыларны, мадгысталчак чорукка хандыкшылдыг кижилерни ниитиге ажыктыг ажылче киирер деп шиитпирлээн. Ооң түңнелинде 16 кижи хөй-ниитиниң мурнунга аскы-созүн берип, боттарының арагалаар чоруун каттан.

Назы-хары дөгүй берген кижиге ооренири, ылаңгыя милиция ажылдакчызының белен эвес херээнге чаңчыгары берге болбайн аан. Ынчалзадаа Георгий Иванович Зайцев ол талазы-биле литератураны боду номчуп, политбилиин бедидип турар. Штаттан дашкаар участок төлээзи болуп 6 чыл ажылдап келгеш, та чеже кижиге буян чедирген чүве.

... Апрель 2-де, дыштаныр хүн турган. Георгий Ивановичиге дүвүренчиг медээ келген: совхозтуң хойжузу Тарлан дээрзиниң хойларын билдинмес кижи сүре берген. Райкүүскомнуң иштики херектер килдизинің ажылдакчыларын чалап алгаш, Зайцев малчының аалындан истеп турун, оорну туткан. Зайцев ол черниң улузун эки таныыр. Кижи бүрүзүнүң чүү кылып турарын эки билир болгаш ындыг херектерни истеп, тыварынга үнелиг дузаны чедирип турар.

Г. И. Зайцевтиң оон өске кылып бүдүрүп турар буянныг хөрээ-ле хөй. Чурттакчыларны неделяда ийи удаа хүлээп алыр хүнүгүт. Негелде-хомудал бүрүзүнге дыцнаңгыр, ону ак сеткилдиг күүседир.

Совхозтуң чолаачызы И. Булгаков дээрзи араалыг боо чажырып, эдилеп турар деп Зайцев медээ алган. Ону арга-биле хавырбас болза хоржок деп ол билген. Дружинниктер ёдертип алгаш, байырлал дүнезинде хынап чеде берген. Демги чолаачы даштын аъдын эзертээш, белеткеп каан болган. Тон азар черде плащты ажа каантарга, боону ында так шарып каан болган. Чурум үрекчизи тутпаан. Ындыг чижектерни бо бодүүн ишчиниң амыдыралындан хойнуң чугаалап болур.

Хөй-ниитиниң, чонунуң хөрээ дээнде чүүдей-даа кортпас, шудургу кижи, милиция органнарының эки турачы дузалакчызы Г. И. Зайцев шак ынчаар ажылдап, чурттан чоруур. Ооң хөрээн Кызыл Сылдыс, өске-даа орденнер болгаш 7 медаль каастаан. Чоокта чаа хөй-ниитиниң корум-чурумуун тударының хөрээнге үлегерлиг киржилгези дээш штаттан дашкаар участок инспектору Г. И. Зайцев Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң өртектиг белээ-биле шаңнаткан.

Ш. ХАЙДЫП.

БАШТАЙГЫ РЕЖИССЁР

1940 чылдың чайы. Саян сыныының өң-баазын чечектери амгы Тайга станциязына келирге бөзин каш чүүн өөнүг хевис ышкаш апаргаш чыдар. Бойдустуң ол чайгаар бүткен чүрүмалдыг черинге Тывага ажылдаары-биле келгеш баштайгы орус режиссёрну артистер болгаш өске-даа чон уткаан. Уран чүүл талазы-биле тускай эртемниг орус эш ол артка-ла тыва кижилериг үнелээр чеми изиг ханны чиг, чиг-сарыг шайны аартап, хүндүлээчел чонну экиргек, чаагай сагыш-сеткилдиин эскерген...

Сураглыг режиссёр Мейерхольдуңуң талалакчызы, өөреникчизи Иван Яковлевич Исполнев Тывага ёзулуг профессионал-шин театрын тургузуп ажелээн. Ынчаарда театрга ажылдап турган, тускай өөредилге чок-даа болза, уран чүүлге тура-соруктуг 10 артистер, чаа келген режиссёрнуң өөрникчилери, оон ажыл-хереженин деткикчилери апарган. Оларга амгы РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар, В. Кок-оол (драматург), О. Намдара (Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады), РСФСР-ниң алдарлыг артизи, кайгамчыктыг овур-хевирлерни ойнап күүсеткен, ам бистиң аравыста чок-даа болза, бодап чоруурувус Л. Севильбаа болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Иван Яковлевич Тывага ажылдаан 5 чылдарының иштинде, театр уран чүүлүнүң үндезилеттинин, хөгжүүрүнге канчаар-даа аажок улуг үлүүн киргген. Дуржулгалыг режиссёр-башкының келир үениң актёрларын белеткеп турган студиязының кичээлдеринге чогаалчылар С. Сарыг-оол, С. Пюрбю олар улуг дузаны чедирип, очулдурар шиилерни шилип, чогаатчып турганнар.

Шин артистериниң мергежилиниң талазы-биле кичээлдерни И. Исполнев эң онзалап, бодуунуң бүгү күжүн олче угдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктар, В. Кок-оол (драматург), О. Намдара (Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады), РСФСР-ниң алдарлыг артизи, кайгамчыктыг овур-хевирлерни ойнап күүсеткен, ам бистиң аравыста чок-даа болза, бодап чоруурувус Л. Севильбаа болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Иван Яковлевич Тывага ажылдаан 5 чылдарының иштинде, театр уран чүүлүнүң үндезилеттинин, хөгжүүрүнге канчаар-даа аажок улуг үлүүн киргген. Дуржулгалыг режиссёр-башкының келир үениң актёрларын белеткеп турган студиязының кичээлдеринге чогаалчылар С. Сарыг-оол, С. Пюрбю олар улуг дузаны чедирип, очулдурар шиилерни шилип, чогаатчып турганнар.

Шин артистериниң мергежилиниң талазы-биле кичээлдерни И. Исполнев эң онзалап, бодуунуң бүгү күжүн олче угдаг-лап турган. Эртенги шактарда кичээлдер, а кежээ шиилер белеткелдериң чорудуп, маадырларның овур-хевирлериниң дилээшкиннерин, ону канчаар ажыдарын бистерге тайылбырлап турган. Ынчангы шиилерден Д. Фурмановтуң тоожузуң ёзугаар сценажыткан «Үймээн» деп шиини белеткээнин утпаан мен. Ол чогаалды режиссёрнуң шилип алганы таварылга эвес. Бир-ле дугаарында ук чогаалдың темазы кол болгаш үзебектер дээш өске-даа чөөн чүк кижилерни тыва оолдар, кыстар ойнаарга арын-шырай, амыдыралы төрелдешкээн режиссёр өөренип көргени чугаажок.

Кол рольдарны 1936 чылдала театр организаттаттының турда келген студийжилер ойнааннар. Студийжилериң аразындан М. Мунзук ак офицер Караваевтиң, К. Мунзук Валяның, А. Лаптан чогаалчы Д. Фурмановтуң рольдарын чедишкиниг ойнааннар. Ол шиниг улуг эвес-даа болза, солун Зигураның ролюн күүсеткей мен.

Иван Яковлевич тургузуп турар шиизиниг солун шимчээшкиннери, туруштарны ажыглап билир, тывынгыр режиссёр. Оон ол чоруу бистерге улуг салларны чедиргеи. Овур-хевириниң болуушкуннар аайы-биле дес-дараалаштыр чоорту өзерин болгаш артык ойнаашкыннардан чайлаарын Иван Яковлевич шыңгыы негээр турган.

«Үймээн» деп шиини бүгү Тываны эргий клубтарга, өтлерге, ажык черлерге ойнагылаадывыс. Чон ук шиини улуг сонуургал-биле хүлээп алган.

1941 чылда дайын эгелээн. Фашизмге удур Тыва чон көдүрүлүп үнген. Театр студиязының уран чүүл удуртукчузу Иван Яковлевич репертуарны дораан-на дайынчы темаже углап, концерттерни, монтажтарны тургузуп эгелээн. Шак ындыг театржыткан-көргүзүглериниң бирээзи «Чылча шавар» турган. Ол үеде төп «Правдага» К. Симоновтуң «Орус кижилер» деп шиизи парлаттынган. Иван Яковлевич ук шиини доп-дораан студийжилерниң күжү-биле тургускан болгаш шии кайгамчык чедишкиниг болган чүве. Ол шииниң кол темазы — Төрээн чурт дээш совет кижилериң эрес, дидим демисели.

И. Я. Исполнев — негелдели болгаш биллилиг режиссёр. Ол — «Төңгүр-оол», «Хайыран-бот» дээн ышкаш тыва театрның алдын фондузунда кирип турар шиилерни бедик, уран-чечен деңнелге тургускан...

Москваның Арбат кудумчузунуң 51 дугаар бажыңында, назы-хары улгаткан-даа болза, Тыва профессионал театрның үндезилекчизи Иван Яковлевич Исполнев ажылдап, чурттап олурар. Тыва театр уран чүүлүнге буянныг чүүлүг кылган хоочун режиссёр, орус кижини тыва театрның бүгү артистери «башкы» деп чылыг сөс-биле үнелеп чоруур.

М. РАМАЗАНОВА.
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

★ ★ ★

Партия, чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында бичии чаштарның өзүп доругарынга, ойнап, дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунуп турарын чоргаарал-биле көрүп турар бис. Оларның барып турар ясли-садтарында кижизидип, ажаап турар ажылдакчыларындан ангыда, оларны чалгааратпас чүүн-бүрү ойнаарактар: машиналар, самолёттар дээш, кандыг ойнаарактарны чок дээр боор.

Найысылал Кызылдың № 24 ясли-садта бичии чаштар-биле ажыл бедик деннелде тургустунган.

Ясли-садтың ажылдакчылары чаштарның кижизидилгезинче болгаш кадык, чаагай доругарынче онза улуг кичээнгей салып турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 24 ясли-садында бичии чаштар боттарының ынак ойнаарактары-биле.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

★ ★ ★

СПОРТ

Кышкы сезон ажыттынган

Эрткен дыштаныр хүннерде республика найысылалының спортчулары хаак спортунуң сезонуун Хербис даанга ажыткан. Оон байырлалынга Кызылдың үлетпүр будүрүлгелериден, дээди, ортумак өөредилге черлериниден, школалардан иниитизи-биле 400 ажыг кижи — 30 команда киришкен.

Маргылдааны хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң удуртукчулары дөрт бөлүкке чаргаш эрттиргеи. Оон программазында 3, 5, 10 километрге чаруш болгаш коханда талазы-биле эстафета көргеи.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде түс-түс хемчээлдерге чаруш болган. Уругларның 3 километрге чаружынга № 11 школаның өөреникчизи Галина Сафронова эки түңнелди көргүскен. Ол айыткан хемчээлди 15 минута 4 секундада эрткен. Школа-интернаттың күш-культура башкызы Эльвира Крыцина 5 километрни 22 минута 42 секундада эрткен, хереженнериниң ол хемчээлге тиилекчизи болган.

Оолдарның 5 километрге чаружынга бо чылдың хоорай чемпиону ат дээш демиселге Н. Шериг кезээниң төлээзи Василий Бабкин биле сүт заводунуң спортчузу Николай Сапиковтуң аразынга болган. Василий Бабкин ук маргылдаага эки белеткенгенин көргүзүп айыткан хемчээлди 17 минута 55 секундада эрткеш, чемпион болган. Эр улустуң 10 километрге маргылдаазынга республиканың шыырак хаакчыларының бирээзи Юрий Зырянов шилгаразы. Оон шагы 38 минута 56 секунда болган.

Үстүде айыткан хемчээл бүрүзүнге спортчуларның көргүзүглерин бедик деп болур. Хаак спортунуң сезонун ажыдып турган, ындыг көргүзүглерни чедип ан турары өөрүнчүг.

Ийиги хүнде түс-түс хемчээлдерге команда талазы-биле эстафета маргылдаазы кончуг солун эрткен. Ийи хүн үргүлчүлеп келген спортчу демиселдиг түңнелиниде хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниң аразынга сүт заводунуң, ортумак өөредилге черлериниң политехникумунуң, ангы-ангы организациялар аразынга башкы училищениң болгаш хоорайның школаларындан № 11 школаның спортчулары шылгаран, команда талазы-биле түс-түс бөлүктериниг бирги черлерни эзлээш, хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчиир кубоктары, бирги черге диппломнары болгаш медальдери-биле шаңнатканнар.

Республика найысылалының спортчуларының хаак сезонунуң ажыдышкыны кончуг организаетыг болгаш хөй киржиккилиг эрткен. Ол чорук Кызылда хаак спортунга сонуургалдыгларның саны эвээш эвезин бадыткап турар.

Ч. ВЛАДИМИРОВ.

Чурукта: хереженнериниң 5 километрге тиилекчиси Эльвира Крыцина.

Авторнуң фотозу.

САВИЧЕВТЕР ӨЛБЭЭН

ЛЕНИНГРАД ЧУРТТУГ ШКОЛАЧЫ ТАНЯ САВИЧЕВАНЫҢ ДЕМДЕГЛЕЛ ДЕПТЕРИНГЕ ТАЙЫЛБЫР

Бистиң бөмбүрзээвис кырында кижилериң өлүм-чидими-биле холбашкан черлер эвээш эвес. Волга хемниң эриинде үрелип бузулгаш, база катап тургустунган Сталинград. Бухенвальд дээр өлүмүүн лагери турган черден ырак эвесте чаражы аажок Веймар деп немец хоорай. Ойнаарак кушкаштар тудуп алган уругнуң тураскаалын кылган парктыг, частыышкынның болган үезин көргүзүп турар шак салган музейлиг Хиросима... Ленинград база ындыгларның аразында.

ЭРТКЕН дайынның үезинде кижилериң маадырлыг чоруунун дугайын көргүскен турасказлдар Ленинградта хөй. Оларның аразында он ийи харлыг уруг Таня Савичеваның бичии демдеглел дептержигежи база бар. Ында каш сөстүг болгаш делегейде эн-не көргүнчүг демдеглелдер бижиттинген.

Ында бижээн чүвениң шуптузу бо-дур: **«ЖЕНЯ ДЕКАБРЬ 28-ТЕ 12 ШАК 30 МИНУТА ТУРДА ӨЛГЕН. 1941 ЧЫЛ».**

«КЫРГАН-АВАМ ЯНВАРЬ 25-ТЕ ӨЛГЕН. ХҮНДҮСКҮНҮҢ 3 ШАКТА. 1942 ЧЫЛ».

«ЛЕКА МАРТ 17-ДЕ ЭРТЕНГИНИҢ 5 ШАКТА ӨЛГЕН. 1942 ЧЫЛ».

«ВАСЯ АКЫЙ АПРЕЛЬ 13-ТЕ ДҮНЕКИНИҢ 2 ШАКТА ӨЛГЕН. 1942 ЧЫЛ».

«ЛЕША АКЫЙ МАЙ 10-ДА ХҮНДҮСКҮНҮҢ 4 ШАКТА. 1942».

«АВАМ МАЙ 13-ТЕ ЭРТЕНГИНИҢ 7 ШАК 30 МИНУТАДА. 1942 ЧЫЛ».

Бо коргунчуг тоогунун сөлгү демдеглели бар: **«САВИЧЕВТЕР ӨЛГЕН. ШУПТУЗУ ӨЛҮП КАЛГАН. ЧАҢГЫС ТАНЯ АРТКАН».**

Ол демдеглелди хөлчок улгаттыр тырттыргаш, Пискарев хөөрүнүн музейинде баштайгы экспозициязы кылдыр тургускан. Мен анаа каш катап чораан мен. **«Шуптузу өлүп калган. Чаңгыс Таня арткан»** деп кижиниң сөөгү чештинер коргунчуг сөстерни катап-катап номчааш, чөжүй берген турган улустарның арыннарын кажандаа үтпас мен. Ындыг-даа бол мээн бо чүүлүмнүн адын «Савичевтер өлбээн!» дээн. Чүл бо — демдеглел-биле маргыжын турары ол бе? Чогум чүү болу бергени ол?

Болганчок мындыг чүвелер тургулаар боор чүве: кандыг-бир факт, фамилия сээн журналист блокнодуңа кире бергеш, оон сөөлүнде хөй айлар иштинде дилээшкиннер, боданыышкыннарга чедире бээр. Савичевтериниң өг-бүлези-биле холбашкан материалды мен барык чыл чыгыы чыып келген мен.

ЛЕНИНГРАД төөгүзүнүң музейинге анаа-ла таварылга болуп Нина Николаевна Савичева деп ат дыңнаанымдан эгелээн чүве.

— Савичева че?—деп бодум-даа билбейн айтыра каапкан мен.—Савичевтер-биле атташ улус бе?

— Чок, атташ эвес улус. Таняның кады төрээн угбазы ышкажыл. Оон демдеглел дептеринге Таня бижин турган. Ол демдеглел дептерин Нина Николаевна тып алган болгай. Силер оон-биле ужуражып болур силер, ол Ленинградта чурттап турар — деп, харыы мындыг болган.

Оон соонда Нина Николаевна Савичева-Павлованың инженерлеп ажылдап турары «Теплоэлектропроект» институдунга барган мен. Нина Николаевнаның дугайында радиога дамчыдылга болган чүве. Оон сөөлүнде Савичевтериниң өг-бүлезин билир чораан улустардан чагаалар кээп эгелээн. Чаа кижилер-биле ужуражып, чугаалашканым соонда бо түңнел материал бижиттинген мындыг.

Савичевтериниң өг-бүлези Васильев өртүлүүнга, Нева хемниң делгемнериниче көрүп алган чыдар арызлап турасказлдан ырак эвес черге чурттап турган. Тода адреези: 2-ги шугум, 13 дугаар бажын. Бир дугаар кадыгы дөрт сонгазы. Өг-бүленин уруглары хөй чораан. Адазы Николай Родионович Савичев хлеб быжырар ажылчын турган. Ол 1936 чылда мочээн. Авазы Мария Игнатьевна — Невский проспектизинде ателье шевер дээн дааранныкчызы — уруглары-биле артып калган. Оон алыс мозузу кончуг эки, сагыш чөвангыр кижи турган.

Савичевтер беш уруглуг чораан: Леонид (ону бажыңынга Лека деп адаар турган), Женя, Нина, Михаил болгаш эң бичези Таня дайын эгелээр чылын 11 харлаан. Оларның-биле кады кырган-авазы, ийи төрели — Леша биле Вася база чурттап турган. Василий Родионович номнар чыырынга ынак, эрги шагның төөгүзүнге сундулуг, Таняның эң-не чоок өнүүү чораан. Ленинградтың кудумчуларынга кежээки селгүүстээшкин үезинде хоорай дугайында оон артык солун чугаалаар кижи тывылбас турган.

«Таня хөглүг, өөрүшкүлүг болгаш шимченгири кончуг уруг чүве — деп, Таня-биле кады чангыс партага олурып чораан ам эмнелге ажылдакчызы Татьяна Орлинская сактын чугаалаан.— Дайын эгелей берген. Таня-биле 42 чылдың январьда ужурашкан мен. Ол ынчан кырган-авам өлүп калган деп чугаалаан чүве. Бис оон бажыңынга чеде берген бис. Олар кухняга чурттап олурган — өрээлдер доңуп калган. Аш-даа, соок-даа — тергини даа берге үе турган...»

НОЯБРЬ, декабрь, январь, февраль айлар Ленинградтың 900 хонук бүзээлээшкинин эң берге айлары болган. Кыш кончуг соок, а хоорайда одалга чок, электроэнергия чедишпестээн. Транспорт туруп алган, улус ажылче баарда болгаш чанарда чадаг чоруур ужурга таварышкан, таптыгла шак ол душта ажылчыннарлыг районнарны немецтер хөлчок боолан турган.

Сооктан-даа, снарядтардан-даа артык коргунчуг чүве аш болган. Ноябрьда хлеб бээр норманы кызырыпкан. Ладога хөлдүн дожунун кыры-биле «амыдыралдың оруу» деп ат алган орукту ажытканы-биле чурт Ленинградка бичии-даа болза дузалаар арганы алган. Ол хирезинде-ле Ленинградтың хөй-хөй квартираларының чурттакчылары аштап турган.

Таня Савичева ол үеде бодунуң демдеглелдерин бижээн. Үр үениң иштинде ол демдеглел дептержигежинден өске ег-бүледен кандыг-даа документ артпаан деп бодап турган. Чоокта чаа фото-чурук тывылган. Ында Таня ситец сарафанныг, хол майгынныг турар, чаныында — төрели уруг. Долгандыр чечектер эңмежок, чырыы база кедергей. Таняның коргунчуг салым-хуулуг-биле бо чурукту дөңнээрге көңгүс удурланышкак кылдыр көстүр. База бир чурук бар, ында Таня чан-чаа пионерге киргеи, мойнунда кызыл галстуктуг, чоргаар, хөглүг деп чүвези кончуг... Самдарарып элеп калган кылын ном база тывылган, ында дайын мурнунда 13 дугаар бажыңга турган чурттакчыларның дандызын кылып каан. Дайын, бүзээлээшкин соонда ол номда кирген улустан хөй эвес кижи арткан...

САВИЧЕВТЕРНИҢ улуг өг-бүлезинден ийи кижи арткан. Таняның демдеглелинде Михаил биле Нинаның аттары чок. Таняның акызы Михаилди дилеп чорупкан мен. Сланцы дээрге Ленинградтан 140 километр чөрде шахтёр хоорай чүве. Районуң харылзаа белдири. Бир цех начальниги Михаил Николаевич Савичевтиң кабинеди.

Михаил дунмазы Танядан чеди хар улуг турган, дайын эгелээринин мурнуу чарыында Ленинград чоогунче дыштанып чоруй барган. Каш неделя эрткен соонда ол партизан отрядынга кирип алгаш, Кингисепп, Осьмин, Гдов районнарынга чаалажып чоруп турган.

— Ол-ла хевээр бо черге артып калганынар бо бе, Михаил Николаевич?

— Ийе, бо черде бүгү чурттаалгам иштинде артканым бо. Дөртен үш чылда бир тулчуушкун үезинде мени балыглапкан, барык чыл дургузунда кылаштан шыдаваан мен. Сегий бергеш, төрелдерим дугайынга билип алгаш, Ленинградче чоруп каан мен. Ынчалза-даа ол хамык боон турган чувениг соонда аңаа чурттан шыдаваан мен. Сланцыларже эң келгеш, маңаа өгленип алган мен. Оглум Даг институдун доскан, ам инженер. Мынчаар чурттап чор бис. Чамдыкта Ленинградта үгбам Нинага аалдан чеде бээр мен. Васильев өртүлүккө баргаш, сактыгылаар бис...

Таняның ийи дугаар угбазы Нина Савичева Васильев өртүлүктан 1941 чылдың төнчүзүнде чоруй барган.

— Ынчан заводка ажылдап турган мен — деп, Нина чугаалаар.— Хөй-хөй ленинградчылар ышкаш бүзээлээшкин үезинде заводка чурттап турдум. Ладога хөлге дош оруу ажыттына бээрге мени заводбиле кады көжүрүпкен. Чүгле дөртен беш чылда Ленинградче эң келген мен. Төрелдеримниң дугайында чүнү-даа билбээн мен, оларны дилеп эгеледим. Таварылга болуп ырак төреливис кижиниң квартиразынга Таняның демдеглел кылып турганы мээн бодумнуң дайын мурнунда демдеглелим дептержигежин тып алган мен. Ынчан ону номчуп көргеш, мээн дилээр кижим чок-тур деп чүвени билип алдым...

Ленинград чурттуг бичии школачы уругнуң демдеглели миллион-миллион кижилерге билдингир. Ону дайынның буурул баштыг хоочуннары-даа, снаряд сыгырганын дыңнаваан бичии оолдар-даа — кежиниң өңү янзы-бүрү кижилер, ажылчыннар-даа номчуп турар.

...Бистиң делегейивисте кижилериң улуг өлүм-чидими-биле холбашкан черлер эвээш эвес. Ындыг черлерге «чуртталга» болгаш «өлүм» деп чүвениң удурланышкан утказын улам ханы билип каар сен. Чуртталга дээрге кайы хире бай-байлак чүвел дээрзин хандыр бодап кээр сен. Кижилерге улам эзлдек-эвилең апарып, «тайбың» деп кыска сөстүң кайы хире улуг ужуруутчалыын улам үнелеп биле бээр сен.

М. ПЕТРОВА.
(ПМА).

Беркович мурнап турар

Шыдыраа талазы-биле республиканың чемпиону ат дээш маргылдаа шулуудаан. Ында үш салыг эрткен. Эң өкі түңнелди мооң мурнунда чемпион аттың эдилекчизи чораан, ойнакчылардан назы-хары-биле улуг, Кызылда башкы институдунуң башкызы Петр Беркович көргүзүп турар. Ол шыырак дээн ойнакчылар Бичe-оол Ондарны, Хеймер-оол Ондарны болгаш хоорай чемпиону Виктор Смириновту уткан.

Үшкү салыгда О. Бегзи Барыын-Хемчиктен келген Н. Котюшевтен аан алган. Х. Ондар «Урожай» ниитилелиниң төлээлекчизи Борбак-оол Ооржакты тиилээн. Керүкчүлер Кызыл-оол Ооржак биле Н. Шишигининиң оюнун онза сонуургал-биле көрген. Республика маргылдаазынга баштай киржип турар К. Ооржак республика чемпионунга удур тывызык ойнап, кезек үеде ону бергедип-даа турган, ынчалза-даа тиилелге чедип ап шыдаваан.

М. Адыг-оол, Л. Мохов, Н. Чыргал-оол удурланыкчылары К. Саян, Б. Ооржак, Б. Ондар оларны удуп алган.

Мохов биле Шишигининиң, Х. Ондар биле К. Саянның соңгаарлаткан салыглары хайым болуп доозулган. В. Смирнов-Ц. Ооржакка дүжүп бергеи, ынчалза-даа К. Саянны удуп алган.

Хереженнер ойнакчыларның маргылдаазынга үшкү, дөрткү салыглар болуп эрткен. Республика чемпиону Зинаида Ооржак биле Елена Кенденниң дөрткү салыы алаан нарыыдашкынныг болган. Бо салыгны чемпион бодунга идегелдиг далаш чок ойнаан. Е. Кенден — аныяк шыдыраачы, мындыг улуг маргылдааларга киржип чөрбаан, дуржулгазы эвээш. Ынчалза-даа болунуң удурланыкчызынга удур дидим, эрестиг ойнаан. Түңнелинде чемпион удуп алган. М. Филимонова шыырак ойнакчы Тамара Ховалыгны тиилээн.

Эрэниниң төлээзи Лариса Пономарева үшкү салыгда «Спартактың» төлээзи Елизавета Донгакка удур каразыбиле ойнааш, тиилелге чедип алган. Дөрткү салыгның соонда 3. Ооржак, Т. Хертек, Л. Пономарева 4-4 саннарлыг.

Н. ТЕМБРЕК.

Хаакчылар маргылдаазы

СВЕРДЛОВСК. (СЭТА). «Уралдың кубогу» дээш хаакчыларның эстафета чарыжынга чурттуг эң шыырак дээн хаакчылары кирип турар командалар тиилээн. Хереженнер хаакчыларның үш километрге эстафетазынга «Трудтуң» командазы тиилекчи боон үнген. Оон үези — 46 минут 34 секунда болган. Ийиги черде «Буревестниктиң», үшкүзүнде — Чепсектиг Күштериниң командалары болган.

6 километрге дөрт эр хаакчыларның эстафетазынга баштай үнген дөрт кижиниң үжүшуут атчыр-датчыр маңнажып келзе-даа, «Динамонуң» ийиги хаакчызы өске спортсменнерин. дыка ырак каапканындан тиилелгени чаалап алган. Команданың маңнаан үези 1 шак 25 минут 56 секунда болган. Оон составында Ф. Симашов, В. Попов, В. Рочев болгаш В. Веденин кирип турар. Ийиги черни ийиги «Динамо» команда эзлээн. А үш дугаар черни РСФСР-ниң шилиндек командазы алган.

АГААР

Бүгүн республиканы булуттаар, соңгу районнарга хар чаар, өскелерингe чагбас. Барыын угланымышкынныг хаттың дургени секундада 5—10 метр, барыын районнарга 12—18 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 16—21 градус соок болур.

Кызылга булуттаар, чагбас. Хаттың дургени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 17—19 градус соор.

телевидение

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00 — **«Сылдысчыгаш».** Уругларга программа. 19.35 — Уругларга фильм. **«Эзерден чайылба».** 19.55 — Телемедээлер. 20.10 — **«Бистиң планетавыс».** Дамчыдылга. 20.40 — **«Севильдиң дуңмалары».** Документалдыг телефильм. 20.55 — Телемедээлер. 21.05 — Чарлалдар, реклама. 21.10 — **«Дерзиин салым-чол».** Телефильм-шин. 22.25 — 23.10 — Фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Отту чагырганы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Езулал минутазы»** 15.00, **«Сээн-биле мен»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Буруудаттырар барымдаазы чок»** 15.00, 18.40, **«Кадайлар тергиндели»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Александр Матросов»** 9.00, 12.40, **«Келир үе дугайында сактыышкын»** 10.50, 14.30, **«Науэльтордан келген үүлгедикчи»** 16.30, 18.30 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ Культура бажыңы: Киночыында **10.00, «Дузактаашкын»** 18.30, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» Культура бажыңы: **«Пачак кара-бажыныың дугайында тоолчаан чугаа»** 18.00, 20.00 шактарда.

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң ажылчыннары-коммунистер.

Седен Лаа-Сюрюнович САЛЧАК болгаш **Ким Семис-оолович МОНГУШ**

оларның озал-ондакка таварышкаш, элекке мочээн-биле холбаштыр СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкому, «Шекпээр» совхозтуң дирекциязы болгаш парткому оларның өг-бүлелериниге база төрелдериниге ханы кажыдалды илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, газета киллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериялың 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00979.

Солун неделяда 6 катап үнер